

Brezilya'da Lula faciası

Sungur Savran

7 Temmuz 2005 günü Londra'da dört ayrı noktada bombalar patlarken, emperyalist dünyanın en güçlü ülkelerinin devlet ve hükümet başkanları, Rusya'nın da aralarına katılmasıyla G-8 adını alan toplantılarını yapmak üzere İskoçya'da idiler. Britanya başbakanı Tony Blair öteki liderleri de yanına alarak saldırıları kınayan bir açıklama yaparken, televizyonda emperyalist ülkelerin temsilcilerinin yanında başka liderlerin de olduğu görülüyordu. Ama tablonun bütünü ertesi sabah *Hürriyet* gazetesinin birinci sayfasında basılan büyük fotoğraftan anlaşılacaktı: G-8 toplantısına, Birleşmiş Milletler genel sekreteri Kofi Annan, Çin başbakanı Wen Ji Bao, Güney Afrika cumhurbaşkanı Thabo Mbeki'nin yanı sıra, herhalde Latin Amerika'yı temsilen, Brezilya cumhurbaşkanı Lula da katılmıştı. Bu tam bir "aile fotoğrafı" idi: dünya solunun nefret ettiği, 2001'de Cenova'da protesto ederken uğruna bir ölü verdiği G-8 toplantısında Brezilya İşçi Partisi'nin (*Partido dos Trabalhadores-PT*) çeyrek yüzyıllık başkanı "sosyalist" Lula!

Bu fotoğraf, PT'nin ve Lula'nın, partinin kurulduğu 1980 yılından 2005 yılına dek geçirdiği uzun evrimi mükemmel bir biçimde özetliyordu. Brezilya'nın sanayi merkezi Sao Paulo'da 1979'da yaşanan büyük metal grevinin ürünü olan, son dönemin uluslararası çapta en güçlü ve en ilginç işçi sınıfı partisi, bu uzun evrim sonucunda yaşattı olduğu neoliberalizme teslim olmuş ve kapitalizmin saflarına geçmişti. PT kurulduğunda sosyalist bir parti olduğunu açıkça ilan ediyordu. Ama daha önce başkanlık seçimlerinde üç defa (1989, 1994, 1998) yenilgiye uğrayan Lula, nihayet 2002 seçimlerini kazanarak Brezilya'nın cumhurbaşkanı olduktan sonra, kurduğu hükümet neoliberalizme bütünüyle teslim olmuş, IMF'nin sözünden çıkmamış, vaad ettiği sosyal reformlara ve kendisini iktidara getiren büyük emekçi kitlelerine sırtını çevirmiş ve dış politikada da emperyalizme paralel politikalar izlemişti. Geçmişte, hem sosyal tabanı, hem önderliği, hem de programı bakımından tartışılmaz biçimde bir işçi sınıfı partisi olan PT ve önderinin bu biçimde saf değiştirmesi mutlaka yakın mercek altına alınmalı ve incelenmelidir. PT ve Lula neden ve nasıl bu korkunç değişimi yaşamış ve tanınmaz hale gelmişlerdir?

Bu tartışma Brezilya soluna bırakılamaz. Bir kere, PT'nin yaşadığı bu dehşet verici değişim, çeyrek yüzyıllık bir mücadeleden sonra partinin emperyalizme ve Brezilya burjuvazisine hizmet eder hale gelmesi, Brezilya solunda büyük bir travmaya yol açmıştır. Bugün hükümetin üç yıllık neoliberal icraatından sonra dahi, Brezilya'nın büyük kitle örgütleri hâlâ PT'nin etkisinden kurtularak bir alternatif yaratmaya girişmemişlerdir ve hükümeti savunmaktadırlar. Elbette, hem PT içinde, hem de PT'nin daha solunda yer alan güçler arasında hükümeti eleştiren, hatta karşısına alan güçler vardır. Ama Brezilya'nın sol aydınları arasında PT'nin etkisi hâlâ olayları soğukkanlı biçimde değerlendirmeye engel olacak kadar ağırlıklıdır.

Ama bundan daha önemlisi şudur: PT deneyimi sadece Brezilya solu açısından değil, uluslararası sol açısından da büyük önem taşıyor. Bunun birden çok nedeni var. Birincisi, dünya solunun Brezilya'da yaşanan deneyimden mutlaka dersler çıkarması gerekiyor. Son çeyrek yüzyılda dünya çapında abartmasız en güçlü toplumsal ve siyasal harekete sahip olan bu ülkede PT'nin evrimi ve hükümetteki icraatı, hareketin bir çöküntü yaşamasına yol açmıştır. Buradan ortaya çıkmaktadır ki, solun seçtiği stratejik yol, en az güçlü örgütler inşa etmek kadar önemlidir ve karar anı gelip çatığında belirleyicidir. İkincisi, PT sadece Brezilya'da bütün mücadelelerin odağı haline gelmekle kalmamıştı; uluslararası sol için de bir model haline gelmişti. Birçok çevre tarafından, bazen açık, bazen örtülü olarak, Leninist parti modeline alternatif bir "yeni tip parti" olarak sunulmuştu.¹ PT'nin geldiği nokta bu tartışmanın da yeniden gündeme taşınmasını gerektiriyor. Üçüncüsü, PT, "küreselleşme karşıtı" olarak başlayan, son yıllarda ise kendini "alternatif küreselleşme" yandaşı olarak tanımlayan hareketin ardındaki birkaç itici güçten biriydi. Hareketi kontrol eden eğilimler PT'nin siyasal sorunlara yaklaşımını büyük ölçüde paylaşıyordu. Öyleyse, PT'nin gelişim çizgisi bu uluslararası hareketin doğasına da ışık tutacak niteliktedir. Dördüncüsü, PT ve Lula'nın sisteme teslimiyeti, kapitalizmin radikal karakter taşıyan işçi partilerini dahi massetme açısından sahip olduğu kapasiteyi kavramak bakımından bütün dünya solu için bir örnek teşkil eder. Nihayet, PT'nin adım adım sağa kayması ve neoliberalizme teslim olması bir boşlukta değil, sivil toplumcu ideoloji ve politikanın haki-miyeti çerçevesinde gerçekleşmiştir. Oysa sivil toplumculuk Brezilya'ya özgü olmak bir yana, bütünüyle uluslararası bir olgudur, dünyanın her köşesinde sol hareketler üzerinde büyük etkiler yaratmış bir yaklaşımdır. Öyleyse, bütün ülkelerin sol hareketleri sivil toplumculuğun yarattığı tahribatı bu örnekte canlı olarak gözleyebilirler.

Bu yazı, bütün bu nedenlerden dolayı Brezilya'da yaşanan deneyime yakın bir mercek tutacak ve bunun uluslararası sol ve bu arada Türkiye solu bakımından derslerini çıkarmaya çalışacak. Bu amaçla, önce PT'nin Brezilya ve uluslararası sosyalist hareket açısından nasıl bir önem taşıdığını anlamaya çalışacağız. Ardından PT'nin üçüncü yılını doldurmaya yaklaşan iktidarı dönemindeki icraatını inceleyerek sisteme nasıl teslim olmuş olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Bu temeller atıldıktan sonra esas önemli soruları soracağız. Birinci sorumuz şu: bu kadar önemli başarıları olan radikal bir parti ne tür bir tarihsel süreç içinde bugünkü

1 Bu kavramı ilk kez Michael Löwy (1987) kullanmıştır.

durumuna geldi? İkinci sorumuz ise sorunun köklerine yöneliyor: bu büyük dönüşümün gerisinde ne gibi nedenler yatıyor? Yazı sonuç bölümünde Brezilya deneyiminin ışığında sosyalist hareket açısından gelecek için dersler çıkarmaya çalışacak.²

PT'nin önemi

Lula'nın iktidara geçmesiyle başlayan dönemde olan bitenleri tarihsel perspektif içinde ele alabilmek için, önce PT'nin Brezilya işçi sınıfı ve daha genel olarak uluslararası sol açısından taşıdığı öneme değinmek gerekir. PT, yalnızca dünyanın en büyük eşitsizliklerle örülmüş toplumu sıfatını taşıyan Brezilya'nın işçileri, yoksul ve topraksız köylüleri ve Türkçe'ye "teneke mahalle" olarak çevrilebilecek *favela*'larda yarı sürünen, yarı yaşayan kent yoksulları için değil, aynı zamanda komünist/sosyalist hareketin tarihinin en uzun krizinden geçtiği bir dönemde uluslararası sol için de son derece büyük vaatler taşıyan bir partiydi. İktidara geçtikten sonra girdiği yol, bu vaatlerin büyüklüğü ölçüsünde daha da sarsıcı olmuştur. Dolayısıyla, PT'nin nasıl bir parti olduğunu, ne tür özellikler taşıdığını, ayrıntıya girmeden de olsa ortaya koymaya çalışmalıyız. Ama bunu yapmadan önce önemli bir noktaya değinmemiz gerekiyor. Aşağıda sözü edilecek hususlar PT'nin ilk kurulduğu dönemde ve 80'li yıllarda taşıdığı özelliklere dayanır. PT, 90'lı yıllarda kimi alanda hızlı, kimi alanda yavaş bir evrim geçirerek bu ilk dönemin niteliklerini birer birer yitirmiştir. Dolayısıyla, bu bölümde söylenenleri PT'nin değişmez özellikleri olarak değil, gençlik döneminin nitelikleri olarak düşünmek gerekir.

PT, her şeyden önce, gerçek bir işçi sınıfı partisidir. Parti, sık sık vurgulandığı gibi, 1978 ve 1979 yıllarında yükselişe geçen dev bir işçi hareketinin estirdiği rüzgârın ürünüdür. Önce Sao Paulo'nun ABC diye anılan sanayi bölgesinde metal işçilerinden başlayan bu grev dalgası, daha sonra çeşitli sektörlere ve bölgelere yayılmış, 1978 yılında yarım milyon, 1979 yılında ise 3 milyon işçiyi aktif olarak sınıf mücadelesi saflarına çekmiştir. PT, bu işçi hareketinin (aralarında Lula'nın da yer aldığı) önderlerince 1980 yılında kurulmuştur. PT'nin kuruluşunu 1983 yılında örgütsel olarak elbette bağımsız olmakla birlikte siyasal bakımdan PT ile el ele yürüyen Tüm İşçiler Konfederasyonu'nun (CUT – *Central Unica dos Trabalhadores*) kuruluşu izlemiştir. PT sadece sosyal bileşimi bakımından değil, daha başlangıçtan itibaren ideolojik/politik yönelişi bakımından da bir işçi partisi karakteri taşımıştır. Partinin ilk dönemindeki en yaygın sloganlarından biri "patronsuz parti"dir. Ayrıca "Üretiyorsak yönetebiliriz", "İşçiler, işçilere oy verin", "Oyun PT'ye, gerisi burjuvazi" gibi sloganlar da sık sık kullanılmıştır (Sader/Silverstein, 1991: 103).

Öte yandan, PT kelimenin en arı anlamında bir işçi sınıfı partisi olmakla birlikte, korporatist (yani kendini dar sınıf çıkarlarıyla sınırlamış) bir parti de olmamıştır. Başlangıçtan itibaren işçi sınıfının müttefiki olabilecek çeşitli toplumsal sınıf ve katmanlara da uzanmış, onların kurtuluşunu da politikasının ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Bunlar arasında en önemlisi elbette Brezilya'nın dev yoksul ve topraksız köylü kitlesidir. Brezilya'da on mil-

2 Bu yazıdaki fikirlerin önemli bir bölümü, yazarın daha önce yayınlanmış bir makalesinde de dile getirilmiştir. Bkz. Savran (2004).

yonlarca topraksız köylü vardır.³ Üstelik, 1964-1989 arasında başta olan askeri yönetim, ihracata dönük tarımı arttırılabilmek için Amazonları uluslararası şirketlerin ve Brezilya tekeli sermayesinin yağmasına açmış, bu da beraberinde (yağmur ormanlarının tahribiyle birlikte) köylülüğün mülksüzleşmesinin hızlanmasını getirmiştir. Bu gelişme, aynı zamanda, kapitalist sınıfla yoksul köylülük arasında ölümüne bir mücadeleyi başlatmıştır. 1984'te kurulan MST (Topraksız Köylüler Hareketi), sık sık toprak işgallerine başvuran bir eylem çizgisi içinde toprak dağıtımını zorlamış, geleneksel ve modern toprak sahipleri ise 1985'te UDR (Kırsal Demokratik Birlik) adlı örgütte birleşerek silahlı çetelerin devletin güvenlik güçleriyle el ele giriştiği saldırı, işkence, kaçırma, kaybetme ve cinayetlerle bu mücadeleye karşılık vermeye yönelmiştir. Sadece Para eyaletinde son 30 yıl içinde 700 topraksız ya da yoksul köylü öldürülmüştür (*Weekly News Update*, No. 695, 25 Mayıs 2003). İşte PT Brezilya'nın bu kanayan yarası konusunda sağ sol bütün burjuva partilerinden farklı bir tavır almış ve radikal bir toprak reformuyla topraksız köylüleri topraklandırmayı programına yazmıştır. Zaten, aynen CUT gibi, MST de büyük ölçüde PT'nin solda yarattığı rüzgâr içinde oluşmuş ve daima PT ile el ele yürümüştür.

PT sadece sınıf temelli hareketlere değil, Brezilya'nın emperyalizme bağımlı, zalim kapitalist düzeni ile karşı karşıya gelen bütün hareketlere elini uzatmış bir partidir. Örneğin, milyonlarca topraksız köylüyü ve kent yoksulunu Kurtuluş Teolojisi temelinde "Katolik taban toplulukları"nda harekete geçiren kilise unsurları, topraksız köylüler hareketinin kentsel benzeri olan evsizler hareketi (MTST), baraj yapımından zarar görenlerin hareketi (MAB), toprakları ve kendilerine özgü hayat tarzları saldırı altında olan Amerika yerlileri (kızıldeliler), Brezilya nüfusu içinde önemli bir yer tutan siyahiler, kadın ve çevre hareketleri vb. PT'nin siyasi yaklaşımı içinde ayrıcalıklı yer bulan gruplar olmuştur. Bir bakıma, PT sadece bir gerçek işçi sınıfı partisi değildir. Aynı zamanda, işçi sınıfı ile müttefikleri arasında bir iktidar bloku oluşturmaya doğru yönelen bir partidir. Kendi mücadeleciliği ile sürekli kıpırdayan bir toplumun canlılığı arasında organik bir ilişki kurmayı başarmıştır.

Bunu mümkün kılan ise, PT'nin uzun süre proletaryanın sınıf bağımsızlığından en ufak bir ödün vermemesi olmuştur. Bu, Brezilya solu açısından iki bakımdan tam bir yeniliktir. Birincisi, Brezilya solunun tarihine işçi sınıfını korporatist yöntemlerle burjuva devletine bağımlı hale getiren popülist burjuva partiler ve sendikal önderlikler damgasını vurmuştur.⁴ 1930'lu yıllarda Vargas diktatörlüğü altında iktidara gelen popülizm, II. Dünya Savaşı sonrasında da, 1964'e kadar seçimlerle geldiği iktidar aracılığıyla Brezilya'yı yönetmiştir. Bunun sendikal alandaki karşılığı, sendikaları bütünüyle devlete bağımlı kılan bir dizi yasal/kurumsal düzenlemedir. Kökeni Vargas'a dayanan bu düzenlemede, her işçiden devlet tarafından kesilen "sendikal katkı", daha sonra sendikalar arasında yine devlet tarafından

3 Beklenebileceği gibi farklı kaynaklar farklı rakamlar vermektedir. Branford/Kucinski'nin (1995: 12) verdiği rakam 1990'lı yılların başı için yaklaşık 5 milyon ailedir. Bu rakam, bir ailede en muhafazakâr sayıyla, ortalama 4 kişi olsa, 20 milyon insanı kapsar. Sader/Silverstein (1991: 60) ise 1980'li yılların ortası için 12 milyon topraksız köylüden söz ederler, ama bu rakamın bütün topraksız köylü nüfusunu mu, yetişkinleri mi, aile sayısını mı temsil ettiği belirsizdir.

4 Tarihsel gelişme bakımından Latin Amerika ve Brezilya üzerine Türkçe'de çeşitli kaynaklara başvurmak olanaklıdır. Burada bir iki tanesini saymakla yetinelim: Rouquié (1987); Yalman (1985); Güllalp (1983). Ayrıca bkz. Savran (1984a ve 1984b).

bölüşürülmekte, böylece sendikalar ekonomik bakımdan bütünüyle devlete bağımlı hale getirilmektedir. Bu tür sendikacıların başındaki yöneticilere, Brezilya siyasi terminolojisinde *pelegos* adı verilirdi: kelimenin düz anlamı atın semerinin altına, sürtünme sonucunda sırtı yara olmasın diye konulan deri parçası idi. Yani sendika bürokratinin görevi binici ile at arasında sürtüşme çıkmasını engellemekti! İlk kez Lula ve onun kuşağının mücadeleciler sendikacıları, *pelegos* kategorisinin dışına taşacak ve *autenticos* (sahici sendikacılar) sıfatını hak edecektir.

İkincisi, Brezilya'nın Marksist solu açısından da PT sınıfın politik ve ideolojik bağımsızlaşmasında dev bir adımı temsil ediyordu. Sovyetler Birliği'nin bürokratlaşmasından ve Komintern'in bürokrasinin uluslararası politikasının bir aracı haline gelmesinden sonra Brezilya Komünist Partisi (PCB), 1935'de Komintern'in "Üçüncü Dönem" politikalarına paralel olarak bir darbe ile iktidara gelmeye çalışıp yenilgiye uğruyordu. Bu, partinin son bağımsız hareketi olacaktı. O tarihten itibaren parti Brezilya burjuvazisinin liberal/ilerici kanadının desteklenmesini politikasının şaşmaz çizgisi haline getirecekti. Bu yüzden, 1950-64 arası bütün popülist hükümetleri, askeri diktatörlük döneminde (1964-1989) ise rejimin sadık muhalefet olarak tayin ettiği MDB ve onun devamı olan PMDB'yi desteklemişti. Kısacası, bir "komünist" partisi neredeyse yarım yüzyıl boyunca kendi ülkesinin burjuva partilerini destekliyordu! PT, ilk döneminde, Brezilya sosyalist soluna tarihsel olarak damgasını vurmuş bu gelenekten bir kopuşu temsil eder. (Sader/Silverstein, 1991: 10-12; Branford/Kucinski, 1995: 46; Keck, 1991: 79)

Uluslararası sol açısından PT'nin önemi her şeyden önce bütün bunların sosyalizmin bir yenilgi ve kriz döneminde gerçekleşiyor olmasıdır. Bu bakımdan PT'nin kuruluş süreci ile aynı ana denk gelen iki olayı hatırlamakta yarar var. 1979-81 aynı zamanda neo-liberalizmin Britanya'da Thatcher ve ABD'de Reagan ile taarruza geçtiği zaman dilimidir. Son çeyrek yüzyılın son muzaffer devrimi de Nikaragua'da 1979 yılında zafere ulaşan (ama daha sonra 1990'da çökecek olan) Sandinista devrimidir. İşte neo-liberalizmin yükseldiği, hiçbir devrimin zafere ulaşmadığı, üstelik Ekim devriminin ürünü işçi devletlerinin birer birer çöktüğü bu dönemde Brezilya'da PT'nin örgütlenmesi (birkaç başka istisna ile birlikte) bütünüyle göz kamaştırıcıdır. Kısaca söylenecek olursa, post-modern ideolojinin sınıf politikasının sona erdiğini, kimlik politikası döneminin açıldığını ilân ettiği bir dönemde PT en ufak bir mahcubiyet göstermeden kendine işçi partisi diyen bir parti olarak büyük bir önem taşıyordu.

Nihayet, PT sosyalist solda onlarca yıldır süregiden monolitik Stalinist parti geleneğinden (etkisi sınırlı ve boyutları küçük devrimci Marksist parti ve örgütler dışında) kopan ilk örnek olmuştur. Bazı önemli sınırları olsa da, PT iç tartışmayı bir kültür haline getirmiş olan, parti içi platformların tüzüksel güvencelere kavuşturulmuş olduğu, demokratik bir parti modelini, Bolşevik Partisi'nin bürokratlaşmasından bu yana ilk kez bir kitle partisinde uygulamıştır. Bu sayededir ki, partide en başından itibaren işçi hareketinin önderlerinin yanı sıra, askeri diktatörlük sırasında kısa bir gerilla deneyimi yaşayarak yenilgiye uğrayan eski Castrocular, çeşitli eğilimde aydınlar, bir dizi devrimci Marksist grup ve bazı başka sol gruplar da yer alabilmiştir.⁵

5 Bu konularda ayrıntılı bilgi, Aydınoğlu'nda (1991) bulunabilir.

İşte iktidara geçtiğinde eski program ve vaatlerine sırt çevirerek burjuvazinin saflarına iltihak eden parti, kuruluş aşamasında bu tür nitelikler taşımış bir partidir.

PT iktidarının icraatı ve sınıf karakteri

PT'nin 1980'li yıllarda gösterdiği bu özelliklerle iktidara geçtikten sonra benimsediği yöneliş arasında tam bir uçurum mevcuttur. Bunu görebilmek için önce PT'nin 1980'li yıllarda Brezilya'nın işçi ve emekçilerine neler vaat etmiş olduğunu, sonra da iktidarda nasıl bir politika izlediğini görelim.

Bir örnek olarak, partinin 1987 yılında düzenlenen Beşinci Ulusal Konferansı'nda kabul edilen belgedeki politikaları özetleyelim: toprak, vergi ve idare reformları; IMF ile bağlarının bütünüyle kesilmesi; dış borç konusunda moratoryum; sermaye kaçışını denetim altına alabilmek için tedbirler; devletin sosyal programlara yatırım yapması; kamu taşımacılığı ile birlikte ilaç ve çimento sanayilerinin ve finans sektörünün kamulaştırılması; 40 saatlik iş haftası; askeri diktatörlük tarafından başlatılan nükleer programın gözden geçirilmesi (Sader/Silverstein, 1991: 93). 1989 başkanlık seçimi programı ise şu vaatleri içeriyordu: dış borcun faiz ödemelerinin derhal durdurulması, dış borcun bütününe gözden geçirilmesi ve meşru olmayan bölümünün ödenmemesi; geniş devlet sektörünün özelleştirilmesine son verilmesi, bu sektörün "demokratikleştirilmesi"; enflasyonla radikal bir mücadele; iktidarın ilk yılı içinde asgari ücretin iki katına çıkarılması; 12 milyon topraksız köylünün yarısına geniş kapsamlı bir toprak reformu; silahlı kuvvetlerin gücünün kesin biçimde kısıtlanması; dış politikada ABD'den uzaklaşmak (Sader/Silverstein, 1991: 130-33). Görüldüğü gibi, PT'nin bütünsel ve tutarlı bir programa sahip olduğunu söylemek kolay değildir. Örnek olarak, dış borç konusunda 1987 Konferansı "moratoryum" derken, 1989 seçim programı en azından kısmen "red" yaklaşımını benimsemiştir. Bunun partinin çoğulcu yapısıyla ve değişik eğilimlerin farklı anlardaki görece ağırlığıyla ilgisi olduğu söylenebilir. Ama açık olan bir şey vardır: PT'nin 1980'li yıllardaki programı neo-liberalizmden ve Brezilya burjuvazisinden tam bir kopuşu öngörmektedir.

PT iktidara yönelirken ve iktidara geçtikten sonra bunların hiçbirini yerine getirmemiştir. Lula iktidarının ekonomik icraatı bütünüyle neoliberalizme teslimiyet temelinde düzenlenmiştir. Lula seçimden dört ay önce, Haziran 2002'de, Brezilya ekonomisi ciddi bir sarsıntı ile karşılaşınca, "Brezilya Halkına Mektup" olarak bilinen bir deklarasyonla, seçildiği takdirde kendinden önceki hükümetin bütün finansal taahhütlerine uyacağını ve uluslararası finansal akımları hiçbir biçimde engellemeyeceğini açıklıyordu (Sader, 2005: 69). Bu deklarasyonun ironik bir isim taşıdığı açıktır: Lula burada Brezilya halkına değil, uluslararası finans dünyasına ve Brezilya burjuvazisine güvence veriyordu. Ardından, IMF'nin yıldırım hızıyla hazırladığı programa bütün öteki adaylarla birlikte Lula da kefil olacaktır. PT iktidara geçer geçmez, 2002'de % 3,75 düzeyinde olan faiz dışı fazlayı, IMF'nin hiçbir baskısı olmaksızın, kendi iradesiyle 2003'te % 4,25'e, 2004'te ise % 4,5'e yükseltecektir. Aynı dönemde faiz oranı da % 25'ten % 26,5'e yükseltilecektir. Yani PT daha ilk günden neoliberalizme angaje olduğunu dosta düşmana açıkça ilan etmektedir.

Bu politika IMF ve uluslararası mali çevrelerin güvenini kazanmıştır. Türkiye'nin gayet iyi tanıdığı IMF icra direktör yardımcısı Anne Krueger, Brasilia'ya yaptığı ziyarette, ekonomi alanındaki "başarılı" politikaları dolayısıyla Lula'yı kutlamıştır. ABD Hazine Bakanı John Snow bu ekonomi politikalarının kendisini çok etkilediğini ve cesaretlendirdiğini açıklamıştır.

Aslında Lula'nın neoliberalizme bağlılığı daha en baştan PT hükümetinin önemli görevlilerinin atanmasıyla birlikte ilan edilmiş oluyordu. Lula seçimden önce Liberal Parti adını taşıyan küçük bir partinin tekstil sektöründe faal bir kapitalist olan başkanı José Alencar'ı kendisine yardımcı olarak seçmişti. Böylece burjuvaziye ilk güvence verilmiş oluyordu. Ardından uluslararası alanda faaliyet gösteren bir ABD bankası olan FleetBoston bankasının CEO'su Henrique Meirelles Merkez Bankası guvernörlüğüne getirildi. Açıkta ki, bu atama ile PT uluslararası finans dünyasına Brezilya'nın para politikasını kendilerinden birinin "sorumlu biçimde" yürüteceği mesajını veriyordu. Ekonomiden sorumlu bakan olarak atanan Antonio Palocci eski bir PT'li idi, ama Sao Paulo eyaletindeki Riberao Preto belediye başkanlığını yürütürken bir özelleştirmeci olarak isim yapmış, belediyenin telefon ve su şirketlerini bütünüyle, taşımacılığı ise kısmen özelleştirmişti. (Petras, 2003: 23) Bakanlığı sırasında ortodoks bir neoliberalizm savunucusu ve uygulayıcısı olarak temayüz edecekti. Tarım Bakanı Roberto Rodriguez, 4000 hektarlık bir soya plantasyonu olan bir kapitalisttir. Üstelik, tarıma dayalı sanayi alanında kurulu iş adamları örgütünün de eski başkanıdır. (Sevilla, 2003) Yani sadece bir kapitalist değil, kapitalist sınıfın çıkarlarını aktif olarak savunan bir örgütün de faal üyesidir. Kalkınma, Sanayi ve Ticaret Bakanı Luis Furlan, Brezilya'nın en büyük gıda sanayii işletmelerinden Saida'nın varlıklı yöneticisidir. Dışişleri Bakanlığı'na ise emperyalizmin her alanda güvenine mazhar olmuş bir önceki başkan Fernando Henrique Cardoso'nun Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi Celso Amorim getirilmiştir. (Petras, 2003: 26-27) Bu kadronun bütünüyle emperyalizm ve Brezilya burjuvazisi ile yakın bir çalışma ilişkisi kurma amacıyla seçildiği tartışılmaz biçimde açıktır.

Bu durumda, öteki bakanlıkların bazılarında emekçi sınıfların ve toplumsal hareketlerin temsilcilerinin getirilmiş olması aslında bir göz boyama operasyonu olmaktan ileri gitmez. Lula'nın ilk hükümetinde yedi sendikacı, dört kadın, iki siyah ve partinin sol kanadından bazı kişilere yer verilmiştir (Petras, 2003: 27). Bu bakanlar, esas olarak, hükümetin politikalarına emekçi halk saflarından gelecek muhalefete karşı bir tampon rolü oynamaktadır. Örneğin Çalışma Bakanlığı'nın CUT temsilcilerine, toprak reformundan sorumlu bakanlığın partinin solunda yer alan Sosyalist Demokrasi eğiliminin bir mensubuna, Çevre Bakanlığı'nın ise ekoloji hareketinin önde gelen önderlerinden birine verilmiş olması, bu alanlarda son derece geri politikalar izlenmesini hiçbir biçimde engellememiştir. Neoliberaler ekonomi alanında suyun başını tuttuğu için öteki alanlarda çalışan bakanların yapabilecekleri, bir ölçüde kaynak kıtlığı dolayısıyla, bazen de düpedüz gerici politikalarla engellenmiş olmaktadır.

Lula iktidarı sadece makro-ekonomik politikalar açısından değil, yapısal uyum programları bakımından da neoliberalizme bütünüyle angaje olmuştur. Bu konuda hükümetin üç alandaki icraatı öne çıkmaktadır. Bunlardan en çarpıcısı, kamu çalışanlarının emeklilik hak-

larıyla ilgili karşı-reformdur. Bu konu, bilindiği gibi birçok ülkede burjuvazinin neoliberal saldırısının merkezi araçlarından biri olmuş, Türkiye'nin yanı sıra başka ülkelerde de büyük mücadelelere yol açmıştır. Emeklilik karşı-reformları, İtalya'da 1994 yılında dev gösterilerle, Fransa'da 1995 sonunda iki ay boyunca süren grev ve kitle gösterileriyle, Yunanistan'da ise 2002-2003 yıllarında genel grevlerle protesto edilerek büyük ölçüde püskürtülmüştür. Brezilya'da da daha önce gündeme gelmiş ve PT'nin ve bir dizi başka gücün çabasıyla reddedilmiştir. Uluslararası işçi sınıfı hareketinin ve kendi geçmiş politikasının bu kadar berrak olduğu bir alanda, PT iktidarı daha ilk sekiz ay içinde neoliberal bir "yapısal uyum" adımı atmayı uygun görmüştür. Söz konusu karşı-reform, kamu sektörü emeklilerinin maaşlarını düşürmekte, emeklilik yaşını 7 yıl yükseltmekte (Türkiye'deki "mezarda emeklilik" hatırlansın!), emeklilik sisteminde ("bireysel emeklilik" adıyla anılan) özelleştirmeye yönelik hazırlıkları hızlandırmaktadır (Petras, 2003: 38-39). Geleneksel olarak PT yanlısı olan kamu çalışanları, 2003 Temmuz'unda bu sözde reforma karşı dört günlük bir grev yapmış, Ağustos ayındaki ilk oylama sırasında başkent Brasilia'da 25 bin kamu çalışanı yürümüştür. Bu yürüyüş sırasında Lula'ya yönelik olarak sık sık "hain!" ve "dönek!" sloganları atılmıştır (*Weekly News Update*, No. 702, 13 Temmuz 2003 ve No. 706, 10 Ağustos 2003). Bir başka ironi de şudur: PT'nin emeklilik paketi, meclisten ancak kendinden önceki 8 yıl boyunca yönetimde olan PDSB (Brezilya Sosyal Demokrat Partisi) ve 1964-1989 arasındaki askeri yönetimin resmi partisinin içinden gelenlerin kurmuş olduğu eski can düşmanı PFL (Liberal Cephe Partisi) oylarıyla çoğunluğu bulmuştur (*Jornal do Brasil*, 12 Aralık 2003).

Karşı-reformların ikincisi vergi alanındadır. Lula hükümeti, kurumlar vergisini düşürmüş, finansal işlemler üzerindeki vergilere indirimler getirmiş, yabancı sermaye yatırımları için uzun vadeli muafiyetler tanımış, tarımsal ürünler ihracatı için özendirme sağlamış, uluslararası ve yerli sermayeye tanınan bu avantajlara karşılık, büyük halk kitlelerinin vergi yükünü arttırmak anlamına gelen dolaylı vergilerde artışa gitmiştir (Petras, 2003: 37; Morais/Saad-Filho, 2005: 19).

Üçüncü önemli karşı-reform çalışma ilişkileri alanındadır. Hükümetin meclise sunduğu "reform" yasası, bir yandan esneklik uygulamalarını yaygınlaştırarak varolan işçi haklarını budamakta, bir yandan da işverenlerden sendikalar için kesintileri kaldırarak ve sendika aidatlarının işveren tarafından doğrudan doğruya sendikaya ödenmesi anlamına gelen kaynakta kesinti uygulamasına son vererek sendikaları zayıflatmaktadır. (Petras, 2003: 68; Morais/Saad-Filho, 2005: 19) Bu temel yapısal uyum karşı-reformlarının yanı sıra, tipik bir neoliberal karşı-reform ile Merkez Bankası'na bağımsızlık tanımaktan, 200'den fazla gıda maddesi ve ilaç üzerindeki fiyat kontrollerini kaldırmaya kadar bir dizi başka uygulama da gerçekleştirmiştir.

Lula iktidarı, başka alanlarda da emekçi sınıfların lehine bir politika uygulamaktan titizlikle kaçınmıştır. 2002 seçimlerinin arefesinde Lula'nın bütün vaatlerinden adım adım uzaklaştığını görmüştük. Ne var ki, kampanya sırasında en fazla öne çıkarılan vaat, "Sıfır Açlık" programı olmuştu. Uluslararası ve yerli burjuvaziye güvenceler verirken Lula aynı zamanda Brezilya'nın on milyonlarca yoksuluna "günde üç öğün yemek" vaat ediyordu. Bu

program bile sadece göstermelik bir nitelik taşımıştır. Hükümetin ilk yılı olan 2003 bütçesinde “Sıfır Açlık” programına ayrılan tahsisat 492 milyon dolar tutarındadır. Brezilya’da yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısını kimi kaynak 40, kimi kaynak ise 50 milyon olarak vermektedir. (Ülkenin toplam nüfusu günümüzde 177 milyondur.) 50 milyon sayısını temel alırsak, her aç Brezilyalı için ayrılan paranın yılda 10 dolar, günde ise 2,5 sent (3,5 yeni kuruş) olduğu ortaya çıkar! Bu parayla Brezilya’da hiç kimsenin aç kalmayacağını iddia etmenin demagojiden başka bir anlamı yoktur. Bu durumda, hükümetin birinci yılı sonunda, “Sıfır Açlık” programının mucidi Gıda Güvenliği Bakanı José Graziano’nun görevden alınmış olmasına da şaşırılmamak gerekir (Petras, 2003: 27 ve 31). Lula’nın uluslararası sol içindeki en ateşli savunucularından biri olan ABD’li yazar Roger Burbach bile, 2005 yılının ortasında kaleme aldığı bir yazıda, “Sıfır Açlık” programının “çok zayıf” kaldığını teslim ediyor (Burbach, 2005).

PT’nin kendi geçmişinden nasıl koşturduğunun en çarpıcı göstergelerinden biri, toprak reformu konusuna yaklaşımı olmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi 4-5 milyon topraksız köylü ailesinin varlığı Brezilya açısından kanayan bir yaradır. Sorun o kadar ciddidir ki, askeri rejimin son hükümetleri de dahil olmak üzere, bu ülkede göstermelik düzeyde toprak dağıtmayan hükümet yoktur. PT kurulduğundan beri en büyük destekçilerinden birini topraksız köylüler ve onun radikal örgütü MST oluşturmuştur. Parti baştan itibaren radikal bir toprak reformu vaadiyle yürümüştür. Ama Lula iktidarı toprak reformu konusunda da bütünüyle yan çizmiştir. Hükümet kendi standartlarıyla bile bu konuya büyük bir kayıtsızlık göstermiştir. Hükümet programına göre 2003 yılında 60 bin aile yeni topraklara yerleştirilecekti. Ama fiilen yerleştirilen aile sayısı 10 bin dolayında kalmıştır. Oysa PT’nin sert şekilde eleştirdiği Cardoso döneminde dahi 8 yıllık ortalama yılda 40 bin ailedir. (Petras, 2003: 58) Gidişat böyle olunca MST hükümeti sıkıyönetimle başlamış ve Kasım 2003’te bir anlaşma sağlanmıştır. Buna göre Lula döneminin geri kalan üç yılı boyunca 433 bin aileye toprak dağıtılacaktır. Ama iki yıl dolduğunda topraklandırılan aile sayısı 55 binde kalmıştır. Performans yine Cardoso döneminin altındadır. Bu iki yıl içinde, başka sosyal harcamalardan olduğu gibi, Tarım Reformu Ulusal Koordinasyon Enstitüsü (INCRA) bütçesinden de 2 milyar real (yani 770 milyon dolar) kesinti yapılmıştır. (Fuentes, 2005)

Lula iktidarının emperyalist ve yerli burjuvaziye teslimiyeti açıkça ortaya çıktıktan sonra bile, dış politikası bazı sol çevrelerden övgü almaya devam etmektedir. Oysa bu alanda da hükümet PT’nin tarihsel programından bütünüyle kopmuştur. Lula hükümetinin olumlu hanesine yazılabilecek tek dış politika icraatı Irak savaşına karşı çıkmış olmasıdır. Ancak, Fransa, Almanya ve Rusya gibi devletlerin bile savaşa karşı çıktığı hatırlanırsa, bunun fazla büyütülecek bir şey olmadığı anlaşılır. Bunun dışında PT hükümeti geçmişin anti-emperyalist programını bütünüyle terk etmiştir. Lula hükümetinin dış politika alanında en çok övgüye mazhar olduğu konu, Dünya Ticaret Örgütü’nün Cancun toplantısında G-20 grubundaki Çin, Hindistan ve benzeri ülkelerle birlikte ABD ve Avrupa’yı tarımsal ürünlere vermekte oldukları yüksek sübvansiyonlardan vazgeçirme yönünde basınç yapmış olmasıdır. Oysa bu basınç aslında neoliberalizme karşı çıkmamakta, yalnızca uluslararası ticaretin libe-

ralleştirilmesinde bir tutarlılık sağlanmasını amaçlamakta, Brezilya sermayesinin çok güçlü bir fraksiyonunu oluşturan tarım ürünleri ihracatçılarının çıkarlarına hizmet etmektedir. (Petras, 2003: 50) Solun bazı kesimleri Brezilya'nın bu politikasını övgüye layık bulurken, küreselleşme politikalarına karşı duran köylü hareketlerinin uluslararası çatı örgütü *Via Campesina*, 2003 yılında yayınladığı bir bildiriye, G-20'nin bu politikasını şöyle eleştirmiştir (Aktaran: Petras, 2003: 63)

“Her ne kadar G-20 ABD ve AB karşısında gerekli bir karşı ağırlık oluştursa da, esas olarak Güney'in ihracatçılarını temsil etmekte, çiftçi ve köylülerin yerel pazarlar için üretim yapmakta olan büyük çoğunluğunun çıkarlarını savunmamaktadır. Üstelik, [G-20] ...ABD ve AB'nin tarımsal ürün ihracatına dönük olarak tarıma verdikleri sübvansiyonlara itirazını azaltmıştır; bu yüzdendir ki, kendileri de Güney'de tarımsal piyasaların daha fazla liberalizasyonunu hedefleyen bir politika gütmektedirler...Gıda, tarım, balıkçılık, istihdam, çevre ve kaynaklara erişim konularındaki esas çatışma Kuzey ile Güney arasında değil, zenginler (tarımsal ürün ihracatçıları) ile yoksullar (gıda maddesi üreten çiftçi ve köylüler) arasındadır.”

Lula iktidarının bütünüyle geri adım attığı bir başka çok önemli nokta Amerika Kıtaları Serbest Ticaret Bölgesi (İngilizce baş harfleriyle FTAA, İspanyolca baş harfleriyle ALCA) konusudur. Latin Amerika'da kitle hareketi ALCA'ya karşı büyük bir mücadele yürütmektedir. Brezilya'da ise 2002 yılında toplumsal hareketler tarafından düzenlenen gayri resmi bir referanduma 10 milyon kişi katılmış, bunların % 95'i aleyhte oy kullanmıştır. Buna rağmen Lula belirli pazarlıklarla da olsa ALCA üzerinde müzakereleri sürdürmektedir. Dışişleri bakanı Amorim, Miami toplantısından sonra “ALCA light” formülünü kullanmıştır.

Bunun dışında Lula'nın dış politikası esas olarak Brezilya'ya dünya çapında ihracat pazarları bulmak, Latin Amerika'nın “ağabeyi” rolünü üstlenmesini sağlamak ve bölge çapında ABD ile el ele düzeni korumak olarak özetlenebilir. İlk konuya ilişkin olarak Lula'nın (aynen Tayyip Erdoğan gibi) Brezilya sermayesinin gezginci pazarlamacısı rolünde zamanının çoğunu ülke ülke gezerek geçirdiğini kaydedelim.⁶ Lula iktidara geçtikten sonraki sadece ilk yıl içinde 27 yabancı ülkeyi ziyaret etmiştir. (Petras, 2003: 49) PT hükümetini bu alanda kendinden önceki hükümetlerden ayıran ise, Brezilya'nın ihracat pazarlarını ve ekonomik işbirliği çabalarını çeşitlendirme yolunda gösterdiği çabadır. Özellikle Çin bu açıdan ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Brezilya, Birleşmiş Milletler'in reform tartışmaları içinde kendine Güvenlik Konseyi'nde bir daimi üyelik kapmak için çaba göstermektedir. Veto hakkına sahip daimi üyelik gibi son derece anti-demokratik bir kurumun ilgasını savunmak yerine, Lula Brezilya'yı dünyanın “büyük” ülkeleri arasına katmak için çaba göstermektedir.⁷

Nihayet, PT hükümetinin Latin Amerika ülkeleriyle ilişkilerinde izlediği politika, partinin eski anti-emperyalist konumundan bütünüyle uzaklaşarak ABD'nin bölgedeki yardımcısı haline geldiğini göstermektedir. Brezilya bu dönemde Kolombiya'yla “sınır kontrolleri” konusunda bir anlaşma yaparak, bu ülkede süregiden iç savaşta gerillalara karşı, başkan Uribe'nin yanında yer almıştır. Oysa bu başkan, kötü şöhretli karşı-devrimci bir katiller

6 Bu satırlar Tayyip Erdoğan'ın “ülkeyi pazarlama”nın bir başbakanın görevi olduğunu söylemesinden önce yazılmıştır!

7 Burada Birleşmiş Milletler'in kendisinin dünya emperyalist sisteminin bir kurumu olduğu gerçeğine ayrıca girmiyoruz. Bu tür bir tartışma bizi bu yazının konusundan uzaklaştıracaktır.

ordusu olan, sayısız sendikacıyı ve sivil halktan köylüyü katleden paramiliter AUC ile ilişkileri ayyuka çıkmış olan biridir. 2002 yılında Venezüella'da Chavez'e karşı düzenlenen ABD destekli darbe sonrasında Brezilya, Chavez ile darbeciler cephesi ("Demokratik Koordinasyon") arasında arabuluculuğa soyunmuştur. Bu amaçla kurduğu "Venezüella'nın Dostları" adlı ülkeler grubunun içinde, her ikisi de darbeyi desteklemiş olan ABD ve İspanya da vardır. Chavez, anlaşılır nedenlerle, bu "masum" öneriyi elinin tersiyle bir kenara itmiştir. (Petras, 2003: 45-46) Yine bu dönemde, Haiti'nin seçilmiş başkanı Aristide'i devirdikten sonra ülkeyi eski sömürgeci güç Fransa ile birlikte işgal eden ABD'nin silahlı güçlerinden işgal görevini (Kirchner Arjantin'i ile birlikte) devralmıştır. Bolivya'da 2003 ve 2005 halk ayaklanmaları sırasında Brezilya burjuva düzen güçlerine güvence vermiş, petrolün ve gazın millileştirilmesine karşı çıkmıştır. Bütün bu örneklerin gösterdiği gibi, Brezilya Lula döneminde Latin Amerika'da düzenin bekçiliğine soyunmuştur.

Bütün bu düzen yanlısı politikaların üstüne, PT hükümeti bir de bir dizi yolsuzluk skandalı ile sarsılmaktadır. 2003 yılında ilk yolsuzluk skandalı sağcı, ama PT'nin destekçisi bir milletvekili olan Antonio Carlos Magallaes çevresinde patlak vermiştir. Magallaes'in gizli telefon dinleme operasyonlarına giriştiği ortaya çıktığında, olayın mecliste soruşturulmasını Lula kişisel ağırlığını koyarak engellemiştir (Petras, 2003: 68). 2004 yılının ortasında Merkez Bankası başkanı Meirelles hakkında bir kara para aklama, sahtecilik ve vergi kaçırma skandalı ortaya çıkınca, Lula Merkez Bankası başkanına devlet bakanı statüsünü vererek kovuşturmaya karşı muafiyet sağlayacaktı (Morais/Saad-Filho, 2005: 19n). Bu skandalı yine 2004 yılında "Waldomirogate" diye adlandırılan bir başka yolsuzluk vakası izledi. Waldomiro Diniz, PT'nin en önemli önderlerinden olan, Başkan Lula'ya özel kalem müdürlüğü görevini yürütmekte olan (Brezilya'da bu pozisyon parlamenter düzende başbakanın yetkilerine yakın yetkiler içerir) ve hükümetin sol kanadının önderi olarak bilinen José Dirceu'nun üst düzey danışmanlarından biriydi. (Seçimden önce ise Maliye Bakanı Palocci'ye danışmanlık yapmıştı.) Diniz, kumarhane mafyasından rüşvet aldığını ve paranın bir bölümünü PT adaylarına aktardığını itiraf edecekti! Ama Dirceu bu yolsuzluk vakasından temiz çıkıyordu.

Esas büyük yolsuzluk skandalı ise 2005 Haziranında patlak verdi. Bütün yaz boyunca çorap söküğü gibi ardı ardına ortaya çıkan kirlili ilişkiler sonucunda PT hükümeti büyük bir krizin içine düşüyordu. İlk skandal milletvekillerine bir takım gizli ödemelerin yapılmakta olduğunu gösteren bir video filminin ele geçirilmesiyle başladı. Hükümeti destekleyen küçük partilerden biri olan Brezilya İşçi Partisi'nin (PTB) başkanı Roberto Jefferson, Lula'yı destekleyen koalisyonun milletvekillerine her ay bir "aylık" ("*mensualidade*") verildiğini itiraf etti. Aylığın miktarı da dudak uçuklatıcı bir rakamdı: 30 bin real, yani 13 bin dolar! Bir halkla ilişkiler şirketinin yöneticisi PT ile bu milletvekilleri arasında aracılık yapıyordu. Başkan yardımcısı José Alencar bu göreve geldikten sonra Liberal Parti'nin başına geçmiş olan Costa Neto da rüşvet aldığını itiraf ederek istifa etti. Artık yolsuzluk gizlenemez hale gelmişti. Bu kez skandal Lula'nın özel kalem müdürü (hükümetin sol kanadının önderi!) José Dirceu'nun başını da alacaktı. Dirceu'nun yanı sıra PT'nin başkanı José Genoino, genel sekreteri Silvio Pereira ve saymanı Delubio Soares de istifa etmek zorunda kalacaktı. Kısacası, 80'li yılların

radikal işçi sınıfı partisinin bütün önde gelen yöneticileri rüşvetçilikten suçüstü yakalanmıştı! (*Le Monde*, 14 Temmuz 2005)

Yolsuzluk skandalları burada da durmadı. Ağustos ayı içinde önce Maliye Bakanı Antonio Palocci'nin Riberao Prieto belediye başkanı iken rüşvete bulaştığına dair iddialar ortalığı kapladı. Ardından Lula'nın televizyon reklamları için harcanan paranın 4,5 milyar dolarının Karaip adalarında bir vergi cennetinden geldiği ortaya çıktı. O ana kadar kendini yolsuzluk vakalarından yalıtmayı başarmış olan Lula artık kendisi de kuşkuluduruma düşüyordu. (*Weekly News Update*, No. 814, 4 Eylül 2005)

Bugün Brezilya çok derin bir hükümet krizi yaşıyor. Başta Cardoso'nun Brezilya Sosyal Demokrat Partisi (PSDB) ve Liberal Cephe Partisi (PFL) adlı sağcı partiler olmak üzere birçok siyasal güç Lula'ya, 2006 yılında başkanlık seçimlerine girmemesi vaadi karşılığında soruşturmaların sona erdirilmesini öneriyorlar. (Altamira, 2005) Hükümetin geleceğini uzaktan kestirmek mümkün değil. Bizi ilgilendiren güçlü ve radikal bir işçi sınıfı partisinin burjuva politikasının yolsuzluk batağına nasıl böyle derinlemesine batmış olduğu. 1980'li yılların mücadeleci partisi bir seçim aygıtı haline gelip kitlelere televizyon reklamları aracılığıyla erişmeye yönelince para belirleyici hale geldiği için, parti boynuna kadar yolsuzluğa gömülmüş durumdadır.

Marksizm için bir hükümetin sınıf karakteri büyük önem taşır. Buraya kadar anlatılanlardan sonra, PT hükümetinin bir burjuva hükümeti olarak nitelenmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Bu nitelemeyi gerekli kılan unsurlar açıktır. PT önce ittifaklarıyla ve hükümette görevlendirdiği kadrolar aracılığıyla burjuvaziyle iç içe geçmiştir. Yukarıda anılan burjuva kadrolarının ardından, son yolsuzluk skandallarından dolayı bazı bakanlar görevden alınmış, bunların yerine sağcı parti PMDB'den üç kişi bakan yapılmıştır (*Le Monde*, 14 Temmuz 2005). Böylece, hükümetin burjuva karakteri daha da vurgulu hale gelmektedir. İzlediği makro-ekonomik ve yapısal uyum politikaları bütünüyle uluslararası ve yerli sermayenin neoliberal saldırısının bir parçasıdır. Nihayet, burjuvazi ile emekçi sınıflar arasında doğrudan çıkar çatışmasının olduğu alanlarda (kamu emeklilik karşı-reformu ve toprak reformu bu konuların en belirgin örnekleridir), hükümet bütünüyle hakim sınıflardan yana tavır almıştır. Kısacası, Lula hükümeti yanlış politikalar izleyen bir işçi hükümeti değil, bir işçi sınıfı partisince kurulmuş bir burjuva hükümetidir.

Bu durumda Lula ve genel olarak PT önderliğinin Brezilya işçi sınıfına, topraksız köylülerine, gecekondu halkına ve genel olarak partinin tarihine ve programına ihanet etmiş olduğunu açıklıkla saptamak gerekir. Bu ne ahlaki bir suçlamadır, ne de psikolojik bir açıklama. Marksizm için ihanet bütünüyle politik bir kategoridir. İşçi sınıfından kaynaklanan bir politik gücün, sınıf safını değiştirip burjuvazinin ve düzenin yanında yer almasının adıdır. İşçi sınıfının saflarından burjuvazinin saflarına geçişin bu denli açık bir örneğinde ihanet kavramını kullanmamak, işçi sınıfına ve emekçilere gelecekteki hareket tarzı bakımından yanlış yol göstermekten başka anlam taşımaz.

Sosyalizmden neoliberalizme uzun bir evrim

Tablo açıktır: 1980'li yıllarda bulanık bir sosyalizm anlayışı çerçevesinde de olsa sosyalist

bir parti olarak kurulan PT bugün iktidarda neoliberalizmin uygulayıcısı haline gelmiştir. Bu durumda cevap vermemiz gereken ilk soru şudur: bu dönüşüm akşamdan sabaha mı olmuştur? Bu sorunun cevabı önemlidir, çünkü bugün ortaya çıkan vahim durumun bir ölçüde öngörülebilir olup olmadığı sorusunun cevabı da bu konuda yapılacak teşhise bağlıdır. Bu sorulara yalın biçimde cevap vermek olanaklıdır: PT bugün geldiği noktaya 90'lı yıllar boyunca yaşadığı uzun bir evrim ve dönüşüm süreci sonunda ulaşmıştır. Dolayısıyla, bugün doğan durumun öngörülmesi mümkündür. Öyleyse bu gelişmeye karşı tedbir almak da mümkün ve gerekli idi. PT'nin sol kanadı ve uluslararası sol bu evrim ve dönüşüm sürecini görmezlikten gelerek bugünkü facianın hazırlanmasına katkıda bulunmuşlardır.

Bir partinin özelliklerini temelden belirleyen faktörler, ideoloji ve programı, örgütsel yapısı ve sınıflarla ilişkileri ve izlediği siyasetlerdir. Her üç alanda da PT 90'lı yıllarda tedrici ama belirgin bir değişim yaşamıştır. Programatik ve ideolojik açıdan bakıldığında, PT değişik evrelerden geçerek, radikal bir sosyalist söylemden neoliberalizmle uzlaşmaya doğru adım adım evrilmiştir. 1980'li yılların programatik yaklaşımında, askeri rejimden çıkış bu döneme damgasını vurduğu için demokrasi sorunları ön plandaydı, ama parti ısrarla bir işçi partisi olduğunu ve sosyalizmi hedeflediğini savunuyordu. 90'lı yıllarda PT ideolojik ve programatik açılardan sosyalizmden uzaklaşmaya, sosyal demokratik bir söylem benimsemeye yöneldi. Elbette partinin içinde bir dizi Marksist akım vardı, ama bunlar azınlık konumundaydı. Sosyalizm bir kelime olarak hâlâ kullanılıyordu, ama yavaş yavaş içi boşalmaya başlamıştı. 1998 seçimlerinden sonra sosyalizme biçimsel olarak referanslar bile terk edildi. Yani parti 2003'te iktidara geçmeden önce neoliberalizmle dahi uzlaşmaya hazır bir yönelişe zaten girmişti. (Petras, 2003: 16-18)

PT'nin yaşadığı programatik değişimin en çarpıcı ifadesi, partinin dış borca ilişkin pozisyonundaki gözle görülür gerilemede görülebilir. PT 1989 seçiminde dış borcun reddini savunuyordu. 1994'e gelindiğinde bunun yerine moratoryum kabul edilmişti. 1998'de dış borcun halka açık bir denetimden geçirilmesi savunuluyordu. 2002'de ise "Brezilya Halkına Mektup" ile birlikte Lula dış borç yükümlülüğünün bütünüyle karşılanacağını ilân ediyordu! (Avelar, 2005)

Örgütsel açıdan en önemli iki nokta, partinin bir mücadele örgütünden bir seçim aygıtına dönüşmesi ve partideki ağırlığın işçi tabanından orta sınıflara geçmesidir. İlk noktaya ilişkin olarak şu söylenebilir. PT, ilk kurulduğu dönemde, partinin taban örgütlerine çok önem veriyordu. Bunlara *nucleo* (çekirdek) adı veriliyordu. *Nucleo*'lar hem emekçi kitleler içinde örgütlenmenin, hem de parti içi demokrasinin temel aracı kabul ediliyordu. 1982 tarihli bir parti belgesi, şöyle diyordu: "*Nucleo*'lar, işçileri kitle hareketlerine bağlayarak partinin aşağıdan yukarıya demokratik bir tarzda kurulmasının güvencesi olacaktır" (Keck, 1991: 106). Bu anlayış, PT'nin basit bir parlamenter aygıt olmaktan kurtulması, devrimci işçi partilerinin komite/hücre temelli örgütlenmesine benzer bir yol tutması bakımından önemliydi. Başlangıçta, gerçekten de ciddiye alınan *nucleo*'lar, parti parlamentarist bir çizgiye doğru dümen kırınca ihmal edildi ve zamanla felç oldu. Bir süre sonra *nucleo*'lar seçim komiteleri haline geldiler (Keck, 1991: 104). Böylece, partiyi örgütlenme ilkeleri bakımından bir seçim

aygıtından ayırabilecek en önemli yapı seçim organları tarafından yutulmuş oluyordu. Nitekim felç halindeki *nucleo*'ların, ön seçim döneminde aday seçimi için yeniden canlandırıldığı kaydedilmiştir (Keck, 1991: 112). 1980'li yılların sonuna gelindiğinde, önde gelen bir parti üyesinin verdiği bilgiye göre, 650 bin kişilik partide *nucleo*'lar sadece 10-12 bin militanı kapsamaktadır (Aydinoğlu, 1991: 49).

İkincisi, parti başlangıçta tabanda yer alan işçiler tarafından yönlendirilir, tabandaki tartışmalar partinin işleyişi açısından ciddi bir ağırlık taşıırken, zamanla partiye yön vermeye başlayan şunlar olmuştur: tam zamanlı profesyoneller haline gelen parti görevlileri, partinin eyalet ve belediyelerde seçim kazanmış unsurları, seçilmişlerin danışmanlığını yapan ve militan hayattan uzaklaşan kadrolar, avukatlar, serbest meslek sahipleri, profesörler vb. 90'lı yıllar ilerledikçe parti kongrelerinde delegelerin çoğunluğu parti aygıtında çalışanlardan oluşmaya başlamıştır. (Petras, 2003: 15)

Partinin izlediği pratik siyasete gelince, burada PT'nin 1994'ten (hatta bazı yörelerde 1989'dan) itibaren eyaletler ve belediyeler düzeyinde çok önemli bir atılım yaptığını hatırlamak gerekir. Ne var ki, seçim başarıları her zaman politik bakımdan işçi sınıfının ve emekçilerin haklarının korunmasına ve ilerletilmesine tercüme olmamıştır. Birçok eyalette veya belediyede PT'nin seçilmişleri neoliberalizme ve özelleştirmeye teslim olan politikalar gütmüştür.

Bütün bu dönem boyunca solda PT eyalet yönetimlerinin ve belediyelerinin uygulamalarını tek-yanlı olarak öven yazarlar olmuştur. Özellikle ilk kez Rio Grande do Sul eyaletinin başkenti Porto Alegre belediyesince uygulanmaya başlayan "katılımcı bütçe", solun büyük kesimlerinde sitayişle ele alınan bir uygulamadır. Türkiye'de de yankı bulan bu politika üzerinde biraz daha ayrıntılı olarak durmak yararlı olacaktır.

Bir örnek olarak "katılımcı bütçe"

Porto Alegre'nin PT'li belediyesi katılımcı bütçeyi ilk kez 1990 yılında uygulamış, daha sonra bu yöntem Brezilya çapında birçok başka belediyede uygulanmaya başlamıştır. Bu uygulamada sendikalar, mahalle dernekleri, "sivil toplum kuruluşu" olarak anılan bir dizi grup (STK'lar) bir araya gelerek belediye bütçesinin değişik kullanım alanlarına tahsisi üzerine tartıştıkları için, hem PT'nin hakim kanatları, hem de dünya çapında solun büyük bölümü bunu çok demokratik ve ilerici bir yöntem olarak algılamakta ve sunmaktadır. Hatta Löwy gibi PT'yi eleştirisiz destekleyenler bu uygulamayı "doğrudan demokrasi" örneği olarak göstermişlerdir (Löwy, 2000). Oysa katılımcı bütçe uygulamasına yakından bir bakış, söz konusu yöntemin bazı boyutlarının bütünüyle gizlendiğini ve bu boyutlar göz önüne alındığında ortaya bambaşka bir tablo çıktığını göstermektedir.⁸

Herşeyden önce Brezilya'da merkezi devletin bütçesi ile eyalet ve belediye bütçeleri arasında var olan bir ilişkinin altını çizmek gerekiyor. Bu ülkede bütün eyalet bütçeleri federal düzeyde belirlenen bir çerçeve içinde yer alır. Federal devlet kendi merkezi bütçesinden ödenecek olan dış borcun bir bölümünü eyaletlere tahsis eder. Eyalet yönetimleri de benzer biçimde kendi dış borç servisi paylarını farklı belediyeler arasında dağıtır. Böylece, bele-

8 Bu bölümdeki argüman bütünüyle Penha (2003)'e dayanmaktadır.

diyeler daha hiçbir karar almadan önce, bütçelerinin bir bölümü, en önemli kalem olan dış borcun ödenmesine ayrılmış olur. Katılımcı bütçe uygulaması çerçevesinde bütçenin dış borç ödemeye ilişkin tahsisatı hiç tartışılmaz. Yani katılımcı bütçe sürecine katılan halkın dış borç üzerinde söyleyebilecek sözü yoktur. Durum bir bakıma şuna benzetilebilir: Türkiye'nin merkezi bütçesi tartışılmak üzere meclise geldiğinde, gelirlerin çok önemli bir bölümünün dış borç servisine ayrılacağı daha önceden, meclisin dışındaki bir güç tarafından, meclise hiç danışılmadan kararlaştırılmıştır. Bu uygulama ne kadar anti-demokratik sınırlamalara tâbi ise, katılımcı bütçe de o kadar anti-demokratik kısıtlamalar altındadır.

Bütçenin çok önemli bir bölümü dış borç servisine ayrılınca, halkın katılımcı bütçe sürecinde yapabileceği, en fazladan, hangi toplumsal hizmetin ya da hangi ücretliler katmanının ücret ödemelerinin daha az zarar görmesi gerektiği konusunda verilecek kararlara indirgenmektedir. Bu yüzdendir ki, PT içinde katılımcı bütçe uygulamasına eleştirel yaklaşanların ifadesiyle burada “katılımcı kemer sıkma” yöntemi uygulanmaktadır. Bu durumda, Brezilya'da katılımcı bütçe uygulamasının Porto Alegre'den sadece öteki PT belediyelerine değil, merkez sağ belediyelere de yayılmasına hiç şaşmamak gerekir. 2003 rakamlarına göre, Brezilya'da PT'ye bağlı 73 belediyenin yanı sıra, merkez sağa bağlı 67 belediyede de katılımcı bütçe yöntemi uygulanmaktadır.

Demek ki, katılımcı bütçe yöntemi, Löwy'den farklı olarak, Brezilya burjuvazisinin temsilcilerinin gözüne hiç de ürkütücü bir taban demokrasisi gibi görünmüyor. Ama bundan daha ilginç, söz konusu yöntemin Dünya Bankası nezdinde de büyük bir ilgi görmesidir. Dünya Bankası, Porto Alegre'nin ilk PT'li belediye başkanı Tarso Genro'nun katılımcı bütçe sürecinin sorumlusu de Souza ile birlikte kaleme almış olduğu, katılımcı bütçenin propagandasını yapan bir kitabı Portekizce'den İspanyolca'ya çevirterek 2500 adet bastırılmış ve dokuz Latin Amerika ülkesinde dağıtmıştır. Dünya Bankası'nın Brezilya sorumlusu Victor Vergara katılımcı bütçenin son dönemde Latin Amerika'dan çıkmış en “olumlu ve yenilikçi yönetim modellerinden biri” olduğunu belirtmiş ve temelinde ideolojik hiçbir şey olmadığını, sağ belediyelerin de bu uygulamayı benimseyebileceğini, çünkü bunun sonuç olarak sadece bir “karar alma mekanizması” olduğunu vurgulamıştır.

Aslında, “kemer sıkma kararlarının paylaşılması” anlamı hatırlandığında, katılımcı bütçenin Dünya Bankası'na neden çekici geldiği kolayca anlaşılabilir. Dünya Bankası son yıllarda, sürekli olarak, yoksulların yapısal uyum programları sonucu ortaya çıkacak durumlarda karar sürecine katılmaları gerektiğini belirtmiş, aksi takdirde ortaya büyük çatışmaların çıkabileceğini vurgulamıştır. Kısacası, katılımcı bütçe Dünya Bankası'nın “sosyal patlama” riskini engelleme yolu olarak benimsediği bir yöntemdir.

Ulaştığımız sonuç önemlidir, çünkü katılımcı bütçe PT'nin iktidarda bulunduğu eyalet ve belediyelerdeki icraatının en ilerici, neredeyse devrimci bir anlamı olan unsuru olarak sunulmuştur. PT'nin eyalet ve belediyelerdeki icraatının en güçlü görünen yanının bile aslında uluslararası ekonomik düzenin ve neoliberalizmin kabulü zemininde yer aldığını görüyoruz. Bu, bir kez daha, PT solunun, yani Marksist azınlık eğilimlerinin, partinin geçirdiği evrimi görmezlikten geldiğini, dolayısıyla partiyi yeniden eski radikal çizgisine kazanmak için mü-

cadele etme görevini yerine getirmediğini gösterir. Aynı şey uluslararası planda da geçerlidir: PT hakkında yazan başka ülkelerden sosyalist yazarlar, katılımcı bütçe uygulamasını yücelterek PT'nin uluslararası sosyalist hareketin gözünde olduğundan çok daha ileri bir konumda görülmesine yol açmışlardır.

Teslimiyetin temelleri

1990'lı yıllarda PT'nin yaşadığı evrimin görmezlikten gelinmesi, Lula hükümetinin neoliberalizme ve kapitalizme bütünüyle teslim olmasını olanaklı kılan koşullardan biri olmuştur. Ne var ki, bugün hükümetin bileşimi ve icraatı artık her şeyi gün gibi açığa çıkarmışken bile, hem Brezilya'da, hem de uluslararası planda sorunun ciddiyetini kavrayamamış olan bazı yazarlar hâlâ Lula'nın ve PT'nin gidişatını özürlemeye çalışmaktadırlar.⁹ Bu yaklaşım, ne Brezilya emekçilerine, ne de uluslararası sosyalist harekete bir fayda sağlar.

Örneğin Brezilya'da en azından bir süre boyunca, Lula ve PT'nin neoliberalizme ve emperyalizme teslim olmadığını ileri süren bazı solcular olmuştur. Bunlardan bazıları, ilk uygulamaların "atipik" olduğunu, Lula'nın önce istikrarı sağlayıp ardından köklü reformlara yöneleceğini söylemiştir. Bazıları ise, Lula'nın bir A Planı, bir B Planı olduğunu iddia etmişlerdir. (Aktaran Petras, 2003: 13) Bu "taktik kurnazlık" teorilerinin yanında daha "objektivist" açıklamalar da mevcuttur. Bazı yazarlar, ekonomik durumun hükümeti sıkıştırdığını, köklü reform uygulamasının Brezilya ekonomisinde bir çöküşe yol açabileceğini, bu yüzden reformların ertelenmesinin gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Bazıları, neoliberalizmin Brezilya toplumunda maddi ve nesnel değişikliklere yol açtığını, PT'nin esas toplumsal tabanı olan işçi sınıfının bunun sonucunda büyük darbeler yediğini, bugün sendikaların ve sol hareketin sağa kaymasının ardında bu nesnel gerçekleri görmek gerektiğini ileri sürmektedirler. (Morais/Saad-Filho, 2005 ve Saad-Filho, 2005) Bir başka "objektivist" açıklama ise Lula'nın başarısızlığa uğrayacağı ve bunun sonucunda sola dönmek zorunda kalacağı yolundadır. (Aktaran Petras, 2003: 13)

Bu ve benzeri açıklamalar, Brezilya işçi sınıfının, topraksız köylülerin ve öteki ezilenlerin esas gerçekliği kavramasının önünde birer engel olarak yükseldiği için hareketin önümüzdeki dönemde felç olmasına yol açacaktır. Bütün bunların politik sonucu, CUT'a, MST'ye ve kitle hareketinin öteki bileşenlerine "Lula'dan kopmayın" demekten başka bir anlama gelmez. Bugün yolsuzluk skandallarının yarattığı sarsıntı içinde, Lula'nın 2006 seçimlerini kazanması ve bir dönem daha başkanlık yapması ihtimali azalmıştır. Ama 2006'dan sonra Lula ister iktidarda olsun, ister muhalefette, işçi ve emekçilerin çıkarına hizmet edemez. Bütün özürleme çabalarının yaptığı, gerçeğin bu geç aşamada bile kavranmasına engel olmaktadır. Bunlar arasında "objektivist" bir yaklaşımı benimseyenler, "ihanet" ve "teslimiyet" gibi politik kategorilerin sadece ahlaki ya da psikolojik sınırlar içinde ele alınabileceği iddiasıyla kendi yaklaşımlarını Marksist yöntemlere uygun, karşıt yaklaşımı ise Marksizm-dışı gibi sunmaya özen göstermektedirler. Oysa kaba materyalizmden farklı olarak, Marksist yöntem

9 Türkçe'de Batı dillerinde bir siyasi veya ideolojik hatanın, suçun vb. üstünün kapatılması anlamında kullanılan "apology" ya da "apologie" türü sözcüklerin tam bir karşılığı olmadığı için burada "özürleme" sözcüğünü kullanıyorum. Biraz daha az kullanışlı bir karşılık "temize çıkarma" olabilirdi—ama bu sözcük için en azından İngilizce'de "whitewashing" türü bir karşılık da mevcut.

özne-nesne diyalektiği üzerine yerleşir. Objektivist yaklaşımlar, politikanın önemini ortadan kaldırır. Ayrıca, “ihamet” ve “teslimiyet” gibi politik tutumların da maddi ve nesnel kökenleri mevcuttur. Bu bölümde, Lula ve PT önderliğinin radikal bir sosyalist partiyi hangi koşullar altında, nasıl ve neden burjuvazinin politikasını uygulayan bir parti haline getirdiğini inceleyeceğiz.

İkincil nitelikteki bazı faktörleri bir kenara bırakırsak, PT'nin düzen saflarına geçişinin temelinde üç faktörün yattığını söyleyebiliriz: bunlara kısaca ideolojik-politik, örgütsel ve sınıfsal faktörler adını verelim. Bunlar arasında, sınıfsal faktör *belirleyicidir*. Bir bakıma, partinin dönüşümünün ana nedeni bu faktördür. Öteki iki faktör ise bu dönüşümü *olanaklı* kılan faktörlerdir.

İdeolojik-politik alanda PT'nin dönüşümünün yolunu döşeyen, sivil toplumculuk ya da aynı anlama gelmek üzere sol liberalizmdir. Brezilya'da (aynen Türkiye'de ve öteki Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi) askeri diktatörlük altında, Gramsci'nin süistimaline dayalı bir sivil toplumculuk aydınlar arasında hızla boy vermiştir. Bu ülkede 70'li yıllarda gelişen sol liberalizm, PT'nin içine aydınlar yoluyla girmiştir. Buna ek olarak, başta Uruguay olmak üzere Latin Amerika'nın çeşitli ülkelerinde olduğu gibi, eski gerillacıların Brezilya'da da sivil toplumculuğun peşinden sağa kayması önemli bir etki olmuştur.

Sivil toplumculuğun PT'ye girişi, ilginç bir biçimde, doğrudan doğruya İtalya'dan, yani Gramsci'nin sivil toplumcu bir açıdan okunuşunun anavatanından kaynaklanmıştır.¹⁰ Komünist Partisi'nin (PCB) İtalya'da sürgünde bulunan önde gelen bir aydını, Carlos Nelson Coutinho, 1980 yılında (PT'nin kurulduğu yıl) adı bile semptomatik olan bir makalede (“Evrensel bir Değer Olarak Demokrasi”) Avrokomünizmin sosyal demokrasi ile Stalinizm dışındaki geçerli üçüncü yol olduğunu savunmuştur. Bu makale Brezilya solunda, Emir Sader'in deyimiyle, “kilit ideolojik metin” haline gelmiştir. Dönem zaten bu tür bir yaklaşımın benimsenmesi için uygundu. 1964'ten beri süren uzun bir askeri diktatörlük deneyimi, Brezilya solunda esas çelişkinin devlet ile sivil toplum arasında olduğu düşüncesini yaygınlaştırmaya müsait bir ortam yaratmıştı. Bu fikirler en baştan PT üzerinde belirleyici bir etki yaratıyordu. Her ne kadar sosyalizm PT için baştan itibaren önemli bir hedef olarak sunulmuş olsa da, demokrasi bütün çalışmaların odak noktası haline geliyordu. PT belgelerinde kapitalizmin ciddi bir eleştirisi yer almıyordu. Bütün bunların sonucunda, Gramsci'nin, aslında Leninist bir kategori olan “hegemonya” kavramı, PT içinde Leninizme karşı bir koz olarak kullanılmış, kültürel bir kategori haline getirilmiş ve orta sınıflarla ittifakın bir aracı olarak sunulmuştur.

Burada bir ironiye değinmeden geçmeyelim. Sol liberalizm bir bütün olarak işçi sınıfı hareketinin durgunluğundan beslenir (Savran, 1985). Brezilya'da ise 1970'li yılların sonları dev işçi mücadelelerine sahne olmuş, PT'nin kendisi bu mücadelelerin bir ürünü olarak doğmuştur. Dolayısıyla, 1980'li yılların başlarında Brezilya ile örneğin askeri diktatörlüğün işçi sınıfı hareketini ezdiği bir Türkiye'de sosyo-politik durum tam bir karşıtlık içindedir. Bu durumda, sivil toplumculuğun Türkiye'de boy vermesi anlaşılır, ama Brezilya'da durum farklıdır. Elbette, düşünsel-ideolojik iklim uluslararasıdır. Hem Brezilya'ya, hem de Türkiye'ye

¹⁰ Bu paragrafın tamamı Sader (2005: 63-65)'teki bilgilere dayanmaktadır

sivil toplumculuk Avrupa'dan gelmiştir. Ama Brezilya'da buna karşı mücadele çok daha kolay olabilirdi. Eğer partide küçümsenmeyecek bir ağırlığı olan Marksistler bu sağcı fikirlerle karşı ciddi bir mücadele verselerdi, bu fikirlerin parti içinde tutunmasının daha zor olacağı söylenebilir. Bir kez daha PT'nin geçirdiği evrimin *kaçınılmaz olmadığını*, parti içindeki Marksistlerin bu evrimin yaşanmasında ciddi bir sorumluluğu olduğunu görüyoruz.

Sol liberal ideolojinin parti üzerinde çok çeşitli alanlarda etkileri olmuştur. Burada bugün PT hükümetinin neoliberalizme teslim olmasının önünü açan bir bulanıklığa kısaca değinelim. Konu özel mülkiyet/devlet mülkiyeti tartışmasıdır. PT bu alanda neo-liberal taarruz karşısında hiçbir zaman tam tutarlı bir programatik tavır takınmamıştır. Özelleştirme/devlet mülkiyeti tartışmasında, partinin tavrı sürekli bir yalpalama içinde olmuştur. Brezilya burjuvazisinin özelleştirme taarruzuna karşı çıkan PT, devlet mülkiyetini bürokratik işçi devletlerinin deneyimiyle özdeşleştirdiği için tam olarak savunamaz.¹¹ Dolayısıyla, programında şu özürlemeci tavır ortaya çıkar: “İnşa etmek istediğimiz sosyalizm, gerçek bir ekonomik demokrasi ile mümkün olabilir. Bu ekonomik demokrasi, üretim araçlarının sosyal mülkiyeti etrafında örgütlenmelidir. Bu sosyal mülkiyet toplumca demokratik olarak seçilmiş biçimler olacaktır—bireysel, kooperatif, ulusal vb. gibi—ve *asla devlet mülkiyeti ile karıştırılmamalıdır*” (Aydınoglu, 1991: 31. Vurgu sonradan). Aynı damar doğrultusunda, parti ekonomistlerinden Paul Singer şunları yazmaktadır: “Bütün dünyada ‘reel sosyalizm’in deneyimi, bütünsel devlet kontrolü ve merkezi planlamanın üretici güçlerin gelişmesine ve yaşam kalitesinin artmasına yol açmadığını göstermektedir.” Böylece, bürokratik yozlaşmanın günahları, Marksist merkezi planlama ve devlet mülkiyeti programının üzerine atılmaktadır. Singer ünlü piyasa sosyalizmi teorisyeni Alec Nove’un (bkz. Nove, 1991) kendisi üzerindeki etkisini de teslim ediyor. (Sader/Silverstein, 1991: 131)¹²

Sol liberalizmin PT içinde başlangıçtan itibaren güçlü bir ideolojik varlık göstermesi şu soruyu davet edebilir: PT daha başlangıçtan bugünkü neoliberal yoluna mahkûm değil miydi? Bu soruya verilecek cevap “hayır”dır. Elbette, PT'nin bugünkü konumuna gelmesinde sol liberalizm önemli bir rol oynamıştır, ama başta sınıf mücadelelerinin gücü olmak üzere bir dizi faktör 1980’li yıllarda bu ideolojinin partiyi sağa kaydırmasına engel olmuştur. Bütün kitle partileri gibi PT de karmaşık bir bütündür. Bu bütünün içinde bazı faktörler (sol liberalizm bunlardan biridir) partiyi sağa doğru çekerken, bazı faktörler ise (örneğin taban demokrasisi aracılığıyla işçi sınıfının etkisi) bir sağa kayışın gerçekleşmesini engellemektedir. Ne zaman ki, partinin sağa kaymasını engelleyen faktörler zayıflayacak ve/veya etkisini yitirecektir, sol liberalizm partinin neoliberalizme kaymasında önemli bir kanal oluşturacaktır. Yani, bu yazının bütünü boyunca tekrarlanan temel tezlerden birini yine hatırlatacak olursak, partinin karakter değiştirmesi kaçınılmaz değildi. Karşılıklı faktörlerin evrimi sonucunda belirlenmişti. Öyleyse şimdi öteki faktörlere dönelim.

Örgütsel alanda PT'nin dönüşümünün yolunu döşeyen örgütsel gevşektir. Biz burada bu örgütlenme tarzının tabanın politik kapasitesinin gelişmesini engelleyen ve dolayısıyla parti yönetiminin savrulmasını denetlemesini olanaksız kılan boyutları üzerinde duracağız.

11 Bu tartışma için bkz. Savran, 1997.

12 Nove'nin savunduğu “piyasa sosyalizmi” yaklaşımının eleştirisi için bkz. Mandel, 1992 ve Savran, 1992.

PT, parti hayatıyla zerrece ilgisi olmayan yüz binlerce üye ile doldurulmuştur. 1980'li yılların ortasından itibaren partinin üye sayısını 650 bin olarak vermek son derece yaygın bir uygulama halini almıştır. Partinin durumunu yakından incelemeyenler için bu elbette (o dönemdeki nüfusla 165 milyonluk bir ülkede bile) göz kamaştırıcı bir gelişmedir. Ama bunların sadece 50-60 bininin parti faaliyetlerinde gerçekten yer aldığı bilinince tablo değişir. Bu durumun sakıncaları ilk bakışta fark edilemeyebilir. Oysa bu uygulama parti içi demokrasi üzerinde tahmin edilemeyecek kadar ağır bir tahribat yaratır. Bu anlayışla, her görüş kongre döneminde kendi saflarını kabartmak için “bindirilmiş kıtalar” kullanacak, bilinçsiz bir sürü gibi oy kullanan bu insanlar, partinin aktif militanları olmadığı için bütünüyle manipüle edilebilecektir. Daha sonra da, bugün yaşandığı gibi bir ihanet ortaya çıktığında bunların herhangi bir tepki vermesi beklenemez. PT üyelerinin bir kısmı için geçerli olduğu gibi, bu üyelerin kitle hareketinde faal olmaları dahi, elbette politik bakımdan tümüyle pasif üyelere göre tercih nedeni olsa da, durumu kurtarmaz. Çünkü parti faaliyetlerine katılmak, partinin hayatına katılmanın önkoşuludur. Bu militanlar, kitle hareketi içinde faal olsalar bile partiyi yakından tanıyıp etkileyemezler. Dahası, sadece bir alanda, tek bir toplumsal hareket içinde veya tek bir bölgede kısmi çalışma yapan ve partinin hayatının dışında kalan militanın bilinci tek yanlı olarak gelişir ve olayları bir bütün olarak görme olanağından yoksun kalır. Üstelik, PT'nin özgül durumunda sorun sadece bu da değildir. Parti, ilk kurulduğu aşamada, siyasi partiler yasasının gereklerini yerine getirebilmek için on binlerce, hatta yüz binlerce insanı, sadece üye sayısını arttırabilmek için kaydetmiştir. İlk bir yılda partiye sırf bu yüzden 200 bin üye kaydedilmiştir (Aydınoglu, 1991: 78). Bu durumda, 650 bin üyenin son derece hantal bir partiye işaret ettiği kuşku götürmez.

Örgütsel gevşekliğin en önemli göstergelerinden biri de aidat sorunudur. Parti, üyelerin gelirlerinin en az % 1'inin aidat olarak ödeneceğini öngörmüştür. Genel olarak sosyalist partilerin uyguladığı oranlar hatırlanırsa, bu oranın aşırı düşük olduğu ortadadır. Ama bundan daha önemlisi, PT üyelerinin kural olarak aidat ödememesidir (Branford/Kucinski, 1995: 7). Başlangıçta bu konuda da parti daha sıkı bir anlayışa sahipti. Örneğin, *nucleo*'ların ilk oluşturulduğu dönemde, bir komitenin *nucleo* kabul edilebilmesi için belirli bir aidat ödemesi zorunlu bir kuraldı (Keck, 1991: 104). Ama *nucleo*'ların felç olmasına paralel olarak, aidat konusundaki ciddiyet de ortadan kalktı. 1985'de yapılan bir tahmine göre, partinin gelirlerinin üçte ikisi parlamentolara seçilmiş üyelerinin maaşlarından kesintilerden, geri kalan üçte birinin bir bölümü de yasal devlet yardımlarından geliyordu. (Keck, 1991, s. 101) Bu tür bir atmosferin, parti ile üyesi arasındaki bağların zayıflığının bir göstergesi olmanın ötesinde, her türlü manipülasyona da kapı açabileceği ortadadır. Nitekim, yukarıda kongrelere getirildiğinden söz ettiğimiz “bindirilmiş kıtalar”ın aidatlarının, kongrede oy kullanabilmeleri için, son anda değişik platformlar tarafından ödendiği açıkça ifade edilmektedir (Aydınoglu, 1991: 51-52).

Parti, bir kitle partisinin büyük olanaklarına rağmen, çok kısa bir istisnai süre dışında gerçek bir politik yayına sahip olmamıştır. Bunun çeşitli sakıncaları vardır. Bir yandan, belki de en önemlisi, parti üyelerinin, özellikle tabanda çalışan ve politik birikimi toplumsal işbö-

lümü içindeki yeri dolayısıyla zayıf kalmış olan militanların, partinin programı ve politikası konusunda berrak bir görüşe sahip olmasını olanaksız hale getirir. Bunun anlamı açıktır: önderlik demokratik bir tartışma olmaksızın bu görüşlerden saptığında tabandaki militanın hesap sorması olanağı son derece zayıflar. Gerçekçi bir değerlendirme, hele hele kitle partilerinde pek az militanın kongre kararlarını ayrıntılı olarak okuyacağına kabul edilmesini gerektirir. Demek ki, parti basını yönetimle taban arasında gerçek bir politik alışverişin mekânı olarak işlev görmelidir. Öte yandan, bir merkezi politik yayının var olmaması, parti yönetiminde ve seçimle gelinen görevlerde bulunan üyeleri diğer bütün üyelere, merkezde (Sao Paulo’da) çalışan militanları da taşraya göre bilgilenme bakımından ayrıcalıklı hale getirir. Bilgilenme eşitsizliğinin demokrasiyi salt formel bir uygulama haline getireceği açıktır (Keck, 1991: 112). Nihayet, partinin merkezi bir politik organının mevcut olmaması, yeni üye ve militanların da kulaktan dolma ve bulanık politik temellerde kazanılması ve parti üyelerinin ortalama bilincinin daha da gerilemesi sonucunu doğurur.

Bütün bunlara, bir de eğitim ve kadro yetiştirme konusunda PT’nin son derece kayıtsız bir tavır takınması eklenince (Keck, 1991: 121-22), parti tabanının partinin yönetimini anlamlı bir demokratik kontrol altında tutmasının ve yönetimin manevraları karşısında hesap sormasının güçlükleri iyice ortaya çıkar.

PT’nin örgütsel durumunu 1980’li yılların sonunda parti üyesi bir Marksist şöyle özetliyor: “PT’de sürekli olarak işleyen sadece yönetimdir, yani yönetici kurullardır. PT’nin taban örgütlenmeleri yok. Yerel taban toplantıları ancak kongrelere hazırlanırken yapılmaktadır. Bunlar da o kadar büyük değildir. Taban örgütlerinin her hafta ya da her ay yaptıkları toplantılar falan da yok. Dolayısıyla, militanlar, eğer taban toplantıları yapıyorlarsa, o zaman bu doğrudan doğruya bir hizip tabanının toplantısıdır.” (Aydinoğlu, 1991: 80).

Bu vahim tablonun bugünkü durum açısından anlamı açıktır: PT, *uygun koşullar oluştuğunda, parti önderliğinin düzenle kaynaşmaya yönelmesine kapıları alabildiğine açık bir partidir*. Başka bir şekilde söylendiğinde, böyle örgütlenmiş bir partinin bünyesinde, tabanın parti önderliğinin düzene teslim olmasına karşı demokratik savunma mekanizmaları geliştirme olanağı mevcut değildir. Öyleyse, şimdi “uygun koşulların” nasıl oluştuğuna bakalım.

Burada, yukarıda “sınıfsal faktör” olarak andığımız faktöre geliyoruz. Yüz elli yılı aşkın sınıf mücadeleleri tarihinin biriktirdiği deneyimler sonucunda kapitalizm muhalif hareketleri masnetme konusunda çok güçlü bir kapasite kazanmıştır. Bundan dolayı, her işçi partisi, gelişmesinin belli bir aşamasında kapitalist düzenin bir parçası haline gelme tehlikesi ile karşı karşıya kalır. Büyümekte olan her işçi partisinde, üstelik bu parti dev sendikalara hakim durumdaysa, belediyelerde başa geliyorsa, parlamentoya temsilciler yolluyorsa, hele hele iktidara gelmişse, düzenle bütünleşme eğilimleri hızla artar. Bunun nedeni, parti içinde, düzenin kaynaklarından beslenen, hayat tarzı bundan dolayı parti tabanından gittikçe farklılaşan ve bu ayrıcalıklarını kaybetmemek için önce pratiğini, sonra da politik fikirlerini yumuşatan sayısız unsurun ortaya çıkmasıdır. Üstelik, işin tanımı gereği, bu insanlar partide sözü çok geçen, etkili üyelere. Sendikacılar, bürokratik ayrıcalıklarını korumaya daha yatkın hale gelirler. Unutulmamalıdır ki, milyonlarca üyeye ve dolayısıyla büyük mali kay-

naklara sahip olan CUT artık yirmi yaşını geçmiştir. Belediye başkanları ve meclis üyeleri, düzenin sahipleriyle iş yaparken çeşitli olanaklarla karşılaşılır. Üstelik, yerel bir sosyalizm olamayacağından, bir çok uygulamalarında işçi ve emekçilerle karşıt saflarda yer almaya, düzenin rasyonalitesini savunmaya, böylelikle düzen içi terimlerle düşünmeye başlarlar. Belediye başkanlarının ve meclis üyelerinin dışında, PT'nin binlerce militanı belediyelerde teknik görevlerde işe girmişler ve seçilmişlerle benzer basınçlar altında yıllar geçirmişlerdir. Nihayet, eyalet ve merkezi devlet parlamentolarına seçilenler, bir yandan ayrıcalıklarının, bir yandan da iktidar olmanın tadını alır ve muhafazakârlaşmaya başlarlar. İşte bugün PT yönetimi eski programından ve vaadlerinden bütünüyle çark ediyorsa, parti içinde yıllardır biriken bu muhafazakâr eğilimlerden beslendiği içindir.

Bunlara ek olarak, bir işçi partisi büyüdükçe ve yerel ya da merkezi düzeyde iktidara yaklaştıkça, iktidarın kokusunu alarak bu partiye katılacak sayısız kariyerist çıkar. Bütün hayatlarını çeşitli burjuva partilerinde yükselme peşinde geçirmiş ikbal avcıları, son anda partiyeye yamanır. PT'nin durumunda da benzeri bir gelişmenin yaşandığına ilişkin işaretler vardır. Partinin üye sayısı Lula iktidara geldikten sonra iki katına çıkmıştır. (*Le Monde*, 14 Temmuz 2005) Bunların önemli bir bölümünün alt düzey kariyeristleri oldukları, partiye kişisel çıkar amacıyla katıldıkları düşünülebilir. Ama daha önemli olan bu etkisiz unsurlar değil, üst düzey kariyeristlerdir. Bunlara "neolulistas" (yeni-Lulacılar) adı takılmıştır. Toplumsal hiyerarşide basamaklar atlayan, sınıf mücadelesinde en ufak bir deneyimi dahi olmayan kişilerdir bunlar (Petras, 2003: 18). Çok çarpıcı bulduğumuz bir örneği aktarmak istiyoruz. Partinin milletvekillerinden biri, Joao Fontes, 1979-82 döneminde, askeri diktatörlüğün has partisi PDS döneminde önemli bir devlet görevine getirilmiştir. Daha sonra, PDS'ten kopan (ve 1985'de başkan olacak olan) José Sarney'in partisi PFL'de yer alır (bu parti şimdi PT hükümetine en fazla muhalefeti yapan iki sağ partiden biridir!). Buradan ayrılarak bir başka sağ partiye, Liberal Parti'ye (PL) geçer. Her iki parti üyeliği döneminde de alt düzey seçimler kazanır. Nihayet 1999'da PT'ye katılır! (*Jornal do Brasil*, 15 Aralık 2003). İşin ilginç, Joao Fontes, kamu çalışanlarının emekliliği konusunda sol bir tavır aldığından partiden ihraç edilen dört kişiden biridir! Sol tavır alan böyle ise, kamu çalışanlarının emeklilik haklarının budanmasına olumlu oy kullananlar arasında ne tür ikbal avcılarının olduğunu tahmin etmek zor değildir!

Sınıf faktörünün son veçhesi hakim sınıfla ilgilidir. Burjuvazi, yüz elli yıldan uzun bir zaman diliminde uluslararası planda muazzam bir deneyim kazanmış olduğu için son derecede incelikli ve kurnaz politikalara sahiptir. Başka her türlü yolu denediği halde yenilgiye uğratamadığı, yükselişini durduramadığı bütün işçi partilerini günü geldiğinde kendi safalarına çekmek için sayısız manevraya girişir. Bunlar önce nabız yoklamalarıyla ve deneme açılımlarıyla başlar. Söz konusu partiden gelen sinyaller olumlu ise, bir hoşgörü ve dostluk atmosferi yaratılır. Burjuvazinin kendi içinde bir rol bölüşümü temelinde, bu partiyle temasa geçen, hatta onun savunuculuğunu üstlenen bazı burjuvalar çıkar ortaya. Tabii bütün bunların bedeli, partinin programını adım adım bir evcilleştirme işlemine tâbi tutmaktır. Sonunda iki taraf ortalama bir yol üzerinde anlaştuğunda, burjuvazinin partinin iktidarına bir itirazı

kalmamış olur; bunun karşılığında parti de burjuva düzenine bir tehdit olmaktan çıkmıştır. İşte Lula'nın durumunda işler tam da böyle gelişmiştir. 1994'ten itibaren burjuvazinin bazı kanatları PT'nin bazı adaylarını parasal olarak desteklemeye başlar. Bunun ne tür bir etki yaratacağı açıktır. Burjuvazi PT gibi heterojen bir parti içinden çıkan adaylar arasında doğal olarak kendi düzenine tehdit oluşturmayan adayları seçerek destekleyeceğine göre, partinin adayları üzerinde (parasal destek kazanmak için) ılımlılaştırma yönünde bir baskı kurulmuş olur. Böylece, devrimci adaylar aleyhine, düzenle bütünleşmeye yatkın adaylar lehine neredeyse bir doğal ayıklama süreci işlemeye başlar. Bu adımdan sonra, Brezilya burjuvazisinin bazı kanatları, yerel ve merkezi düzeylerde PT'ye ellerini uzatmaya başlamışlardır. Ama 2002 yılındaki son seçimlere kadar burjuvazinin esas çizgisi Lula'yı ne pahasına olursa olsun iktidardan uzak tutmak olmuştur. Ancak, Lula'nın galibiyetine neredeyse kesin gözüyle bakılan son seçimlerde burjuvazinin bir bölümü Lula'ya doğrudan destek vermiştir. Ama bu durup dururken olmamıştır. Lula da burjuvaziden destek istediğini seçimlerden önce Liberal Parti başkanı ve kendisi bir büyük kapitalist olan José Alencar'ı başkan yardımcısı adaylığına getirerek ortaya koymuştur. Artık işbirliğinin yolları açılmıştır.

Kıscacası, Lula'nın seçim sonrası ihaneti mavi gökte çakan bir şimşek değil, yıllar boyu birikmekte olan bir dizi etkenin toplam ürünüdür. Bu faktörleri anlamadan, ne bugün Lula'nın siyasi çizgisiyle mücadele edilebilir, ne de gelecekte başka ülkelerde başka partilerin düzenle bütünleşmesinin önü kesilebilir.

Sonuç

Bazı dönemlerde belirli ülkeler dünya durumu veya uluslararası sosyalist hareket açısından merkezi bir önem kazanır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Bolşevik Rusya'nın, 1930'lu yıllarda Nazizm ile komünizmin karşı karşıya geldiği Almanya'nın ve devrim ve iç savaş yaşayan İspanya'nın, 1960'lı yıllarda ve 1970'li yılların başında Vietnam'ın durumu böyleydi. Son çeyrek yüzyılda Brezilya, dünya durumu için olmasa da uluslararası sosyalist hareket için böyle bir nitelik taşıyordu. Sosyal mücadeleleri ve kitlesel işçi partisi ile bu ülke bütün dünya solu için bir test idi. PT'nin siyasi ve örgütsel özellikleri bütün dünyaya örnek gösteriliyordu. Çeşitli ülkelerde onu model olarak alan ya da en azından onun bazı özelliklerinden esinlenen bir dizi parti kuruluyordu. İtalya'da Komünist Yeniden Kuruluş Partisi (*Partito della Rifondazione Comunista* –PRC), İspanya'da Birleşik Sol (*Izquierda Unida*-IU), Almanya'da eski Doğu Alman partisi SED'in yeniden biçimlenişinden doğan PDS, İskoçya'da İskoç Sosyalist Partisi (*Scottish Socialist Party*-SSP), Meksika'da Demokratik Devrim Partisi (*Partido de la Revolucion Democrática*-PRD)-- bu partilerin her biri PT'den bir ölçüde etkilenmiş yeni oluşumlardı. (Elbette, bu, bütün bu partilerin PT tipi işçi partileri olduğu anlamına gelmez. Etkiler çok farklı alanlarda olmuştur.) Türkiye'de Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nin (ÖDP) harcında, en azından parti içindeki bazı eğilimler açısından, PT'nin bir esin kaynağı olarak belirli bir etkisi vardı. Bugün PT'nin geldiği nokta ışığında dünya solunun birçok akımı bakımından bir takım dersler çıkarmak bu açıdan bir zorunluluk niteliği arz ediyor.

PT deneyiminden çıkarılacak derslerden birincisi, sadece genel olarak sosyalistler ara-

sında değil, Marksistler arasında dahi yeterince kavranamayan bir nokta ile ilgili. Bu nokta, programatik-politik doğrultunun ve örgütlenme tarzının belirleyici önemi. Sosyalistler arasında, bir siyasi gücün belirli bir gelişme evresinde büyüyor ve siyasi hayat üzerinde şu ya da bu ölçüde etki yapıyor olması yeterli sayılıyor. Bu siyasi gücün gelecekte sınıf mücadelelerinde ortaya çıkacak dönüm noktalarına, krizlere, sarsıntılara ne ölçüde hazırlıklı olduğu, ortaya çıkması kaçınılmaz olan bu krizlere siyasi ve örgütsel bakımdan dayanıklı olup olmadığı soruları genellikle görmezlikten geliniyor. Bunun elbette sosyalist hareketin bu kadar zayıf olduğu bir dönemde psikolojik nedenleri var. Ama psikolojiden daha önemlisi politik neden: Lenin'in düşünce ve pratiğiyle birlikte Marksizmde merkezi bir yer kazanmış olan devrimci parti kavrayışının, bürokratik işçi devletlerinin yıkılışıyla birlikte bir kenara bırakılması. Oysa, çok tartışılan ve çok lanetlenmiş olan Leninist parti teorisinin özünde tam da yukarıda sözü edilen nokta yatar: partinin programatik-politik doğrultusu ve bu doğrultudan bir kopuşa karşı partinin örgütlenme modelinin ne ölçüde bir savunma oluşturduğu. Başka bir şekilde söylendiğinde, *Leninist parti teorisi, işçi partilerinin düzenle bütünleşme eğilimlerinin kaçınılmaz olmadığı, bunlara karşı mücadele edilebileceği iddiası üzerinde yükselir. Bu tür eğilimlere karşı bilinçli bir mücadeleyi temsil eder.* Bu yazı, PT deneyiminin ayrıntılı bir tahlili temelinde, programatik-politik doğrultunun ve örgütlenme tarzının ikinci plana atıldığı bir durumda kapitalist düzene teslimiyetin nasıl ortaya çıktığını göstermiştir. Buna ek olarak bu gelişmeye karşı parti içindeki sol akımların mücadele etmemiş olmasının bu sonuca katkıda bulunduğuna işaret edilmiştir. Kısacası, *PT deneyimi Leninist parti teorisinin tersinden doğrulandığı çarpıcı bir örnek olarak okunmalıdır.*

İkincisi, işçi sınıfı partileri esas olarak ikiye ayrılır: parti ya devrimci bir sınıf mücadelesi örgütüdür, ya da bir seçim aygıtı. İlk tür parti düzenle sürekli olarak gerilim içinde yaşayan ve sık sık karşı karşıya gelen bir siyasi güçtür. Devrimci olması seçimlerden uzak durması anlamına gelmez. Sadece seçimlerin toplam devrimci strateji içinde nasıl bir yer tuttuğu açısından ayrılır ötekinden. Seçim aygıtı ise, yukarıda PT için ayrıntılı olarak ortaya konulduğu gibi, bin bir mekanizma aracılığıyla düzenle bütünleşme potansiyelini içkin olarak taşır. Sonunda da, burjuvazi de buna niyetlendiği takdirde, bu bütünleşme gerçekleşir. İşçi sınıfı politikasında bu iki parti türü arasında (ya da ötesinde) bir üçüncü konuma yer yoktur. Elbette, oluşum halinde partiler olabilir; elbette birinden ötekine geçiş aşamasında partiler olabilir. Olanaklı olmayan, bir partinin kalıcı biçimde devrimci olmadığı halde reformist bir seçim aygıtı olmaktan kurtulmasıdır. Yani PT'ye yakıştırılan “yeni tip parti” nitelemesi bir hayalden ibarettir.

PT deneyiminden çıkarılacak üçüncü ders, küreselleşme karşıtı hareketle ilgili. Bu hareketle ilgili olarak genellikle unutilan bir noktayı hatırlatarak başlayalım: hareket “küreselleşme” olarak anılan sürece karşı sert bir protesto hareketi olarak doğdu. 1999'da Seattle gösterileri “*The Battle in Seattle*” (“Seattle'da Savaş”) olarak anılacak kadar ciddi çatışmalarla doluydu. 2000'de Prag'da göstericiler son derece militan, polis son derece sertti. 2001'de Cenova'da çatışmalar hareketin ilk şehidini vermesiyle sonuçlandı. Ama buna paralel olarak hareket hakim eğilimlerin etkisinde giderek düzenle diyalog kuran bir kurumlaşmaya doğru

evriliyordu. Porto Alegre, Seattle veya Cenova ile karşılaştırıldığında evcil bir şenlik görünüşü veriyordu. Düzenin çeşitli unsurlarıyla diyalog da giderek ön plana çıkıyordu (İkinci Dünya Sosyal Forumu'nda Soros ile diyalog hatırlansın); hatta Dünya Sosyal Forumu veya Avrupa Sosyal Forumu'nda hareket düzenin temsilcilerini de kucaklamaya başlıyordu (eski İMF'ci Stiglitz). Sonunda hakim unsurlar hareketin kendini niteleyişini bile değiştireceklerdi: hareket "küreselleşme karşıtı" (anti-globalizasyon) adını bir kenara bırakarak "alternatif küreselleşme" hareketi (alter-globalizasyon) haline geliyordu. Bütün bu gelişmelerin ardındaki iki ana güç Avrupa Kıtasında ATTAC adlı örgüt, Latin Amerika'da ise PT idi. PT içindeki hakim güçlerin temsil ettiği siyasi çizgi, şimdi Lula iktidarı ile birlikte gerçek doğasını ortaya koymuş oluyor. Politikadaki farklılıkları uzun uzadıya tartışmaya bile gerek yok. Sembolik düzeyde dahi her şey açık. Bugün PT, ATTAC ve ortaklarınca her geçen adımda daha fazla evcilleştirilmiş olan "alternatif küreselleşme" hareketi Cenova'da Carlo Giuliani adında bir genci şehit verirken kime karşı savaşıyordu? G-8'e. Bundan tam dört yıl sonra Lula G-8 toplantısında bütün dünya karşısında teşhir olmuş üç B'nin (Bush, Blair, Berlusconi) yanında "aile fotoğrafı" çektiyor! Carlo Giuliani ile bugünkü Lula, bu kadar açık biçimde barikatın iki yanındadır. Aynen MST'li topraksız köylülerle Lula hükümetinin yetkilileri arasındaki görüşmelerde iki tarafın sınıfsal barikatın iki farklı tarafında olması gibi. PT'nin evrimi, alternatif küreselleşme hareketini eleştirisiz biçimde olumlu bulan bütün sosyalistleri bu hareket üzerinde yeniden düşünmeye sevk etmeli.

Nihayet, PT'nin deneyiminden çıkarılacak bir ders de, çağımızda bütün dünya solunda neredeyse hakim ideoloji haline gelmiş olan sivil toplumculuk (ya da aynı anlama gelmek üzere sol liberalizm) ile ilgilidir. Sivil toplumculuk, tek tek ülkelerde veya dünya çapında sol içinde ideolojik inisiyatifini eline geçirmiş olsa da, bu kendi başına bir şey ifade etmez. İnisiyatifte sahip olsa bile sivil toplumculuk esas olarak aydınları ve orta sınıfları kapsayıcı tarzda geliştiriliyorsa yaratacağı hasar sınırlı olabilir. Ama sivil toplumculuk bir partinin içinde büyük ağırlık taşıdığına, partinin bağımsızlık sistemine hasar verir. Partinin toplumsal ve siyasi yaşamın bütün sorunlarını sınıf açısından görmesini engeller. Basit bir demokrasibilik anlayışına dayanan bu yaklaşım çerçevesinde sınıf farkları kaybolmaya yüz tutar, geriye bütün özgül toplumsal belirlenimlerinden arınmış bir "yurttaş" tipi çıkar. İşte bu yaklaşımdır ki, bir süre sonra, hele parti iktidara geçerse, sınıf konumları temelinde bir politika izlenmesini önemsiz, hatta olanaksız hale getirir. Elbette, ideolojinin etkisi maddi faktörlere göre ikincildir. Ama uygun koşullar oluştuğunda, ideoloji de partinin seçeceği yol üzerinde ağırlığını hissettirir.

Dünya solu açısından çıkarılabilecek ana sonuçlar bunlar. Brezilya'ya gelince: bu ülkede yüz binlerce insanı seferber eden toplumsal mücadeleler çeyrek yüzyıl sonra tam bir hüsrana ile sonuçlanmıştır. Oysa 1978-79 grevlerinden sonra yaşanan büyük yükseliş bambaşka kanallara da akabilirdi. Bu olmadığı ve PT belirli bir programı (devrimci bir programı) tutarlı biçimde sonuna kadar kavramadığı için, bugün gelinen noktada sosyal hareket gerçekten son çeyrek yüzyılın en durgun dönemini yaşamaktadır. Brezilya'nın o diri, fıkır fıkır sosyal hareketleri ciddi bir demoralizasyon, hatta teslimiyet tehlikesi ile karşı karşıya.

Ne var ki, bu çöküntü muhtemelen çok uzun sürmeyecek. Latin Amerika kıtası, işçile-

rin, köylülerin, Amerika yerlilerinin (“kızılderililer”) ardı ardına ayaklanmasına ve koşullar olgunlaştığında devrimci krizlere sahne oluyor. Brezilya'nın işçi sınıfı, topraksız köylüsü ve öteki ezilenleri bu mücadelelerin genel yatağına katıldığı takdirde bugünkü demoralizasyon ve suskunluk ortadan kalkacaktır. Ama bu kitle hareketinin içinden, başta proleterler olmak üzere bir öncü kesim, PT tipi partilerin düzenle bütünleşme eğilimlerini boyunduruk altına alacak bir devrimci parti yaratamadığı sürece, Brezilya işçi sınıfı, yoksul köylülüğü ve ezilenleri, içinde yaşadıkları zalim kapitalist sistemden kurtulamayacaktır. ■

Kaynakça

- Altamira, Jorge (2005) "Brazil: The Workers in the Face of a Crisis of Power", *Prensa Obrera*, No. 908.
- Aydinoğlu, Ergun (1991) *Brezilya İşçi Partisi Deneyimi*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Branford, Sue ve Bernardo Kucinski (1995) *Brazil. Carnival of the Oppressed*, Londra: Latin America Bureau.
- Fuentes, Fred (2005) "Thousands of Peasants Portest Against Lula", *Green Left Weekly*'den aktaran ZNet, <http://www.zmag.org/brazilwatch/brazilwatch.htm>.
- Keck, Margaret (1991) *The Workers' Party and Democratization in Brazil*, New Haven ve Londra: Yale University Press.
- Löwy, Michael (1987) "A New Type of Party. The Brazilian PT", *Latin American Perspectives*, Sonbahar.
- Löwy, Michael (2000) "A 'Red' Government in the South of Brazil", *Monthly Review*'dan aktaran ZNet, <http://www.zmag.org/brazilwatch/brazilwatch.htm>
- Mandel, Ernest (1992) "Sosyalist Planlamanın Savunusu", çev. Nail Satlıgan, *Piyasa Sosyalizmi Tartışması* içinde, der. Osman Akinhay, İstanbul: Belge Yayınları.
- Morais, Lecio ve Alfredo Saad-Filho (2005), "Lula and the Continuity of Neoliberalism in Brazil: Strategic Choice, Economic Imperative or Political Schizophrenia?", *Historical Materialism*, 13:1.
- Nove, Alec (1991) *Uygulanabilir Bir Sosyalizmin İktisadi*, çev. Osman Akinhay, İstanbul: Belge Yayınları.
- Penha, Joao (2003) "The Trap of the Participatory Budget", ZNet, <http://www.zmag.org/brazilwatch/brazilwatch.htm>
- Petras, James (2004) "Brazil and Lula: Year Zero", <http://www.marxsite.com/lulazero.pdf>
- Rouquié, Alain (1987) *Latin Amerika'da Askeri Devlet*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Saad-Filho, Alfredo (2005) "Breaking the Hegemony of Neoliberalism: Alternative Economic Policies for Brazil", Türk Sosyal Bilimler Derneđi konferansına sunulmuş bildiri, 5-7 Eylül 2005.
- Sader, Emir (2005) "Taking Lula's Measure", *New Left Review*, 33, Mayıs-Haziran.
- Sader, Emir ve Ken Silverstein (1991) *Without Fear of Being Happy. Lula, The Workers Party and Brazil*, Londra ve New York: Verso.
- Savran, Sungur (1984a ve b) "Brezilya Mucizesi Üzerine", *Yapıt*, sayı 3 ve 4, Şubat-Mart ve Nisan-Mayıs.
- Savran, Sungur (1985) "Latin Amerika'da Demokrasi Mücadelesi", *Yapıt*, sayı 12, Eylül-Aralık.
- Savran, Sungur (1991) "Piyasa Sosyalizminin Yükselişi ve Düşüşü", *11. Tez*, sayı 11.
- Savran, Sungur (1997) "Devlet Mülkiyeti: Toplumsal Mülkiyete Giden Yol", *Sınıf Bilinci*, sayı 19, Kış.
- Savran, Sungur (2004) "Brezilya'da Lula Hükümetinin Bir Yılı. Post-Leninizmin İflası", *İşçi Mücadelesi*, sayı 10, Ocak-Şubat.
- Sévilla, Jean-Jacques (2003) "Chancelante résistance aux OGM", *Le Monde Diplomatique*, Aralık.